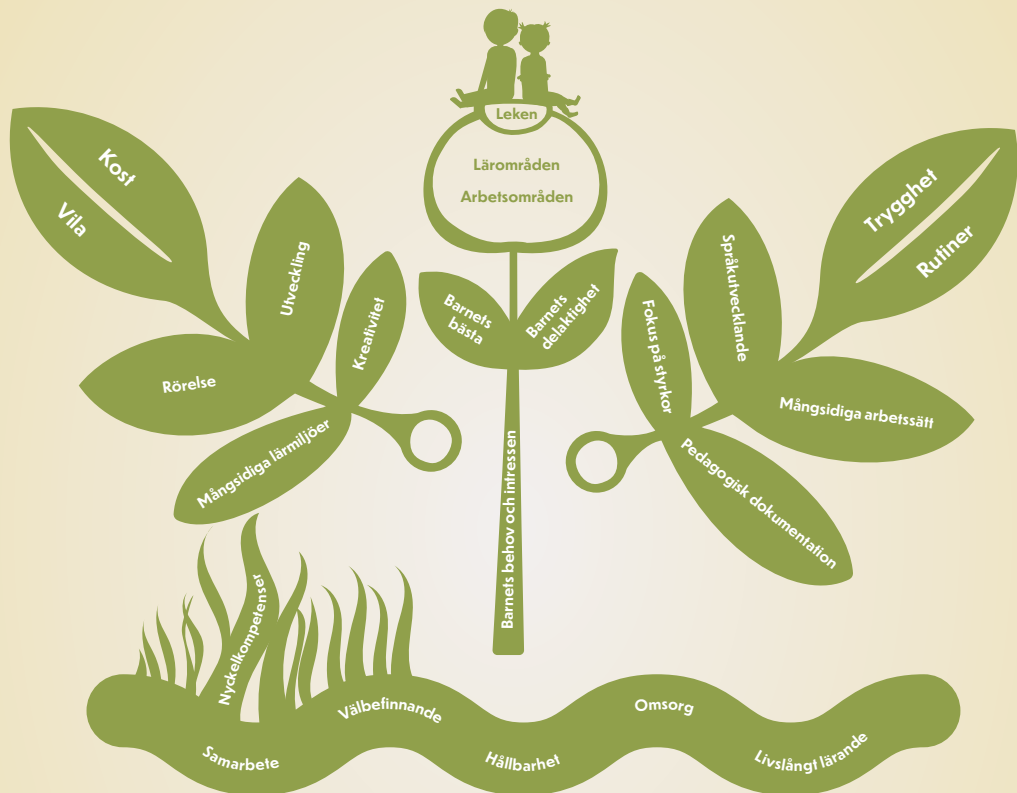

Välmående och lärande barn

LÄROPLAN FÖR BARNOMSORGEN PÅ ÅLAND

Utbildnings- och kulturavdelningen
Trädde i kraft 1.8.2022

INLEDNING	4
1. BARNOMSORGSVERKSAMHET I LANDSKAPET ÅLAND	6
2. BARNOMSORGENS UPPDRAG OCH VÄRDEGRUND	7
2.1 Värdegrund och verksamhetskultur	8
2.2 Jämlikhet och jämställdhet	9
2.3 Hållbar utveckling	11
2.4 Välbefinnande	12
2.5 Barns delaktighet och inflytande	13
2.6 Åland och omvärlden	14
2.7 Det livslånga lärandet och nyckelkompetenserna	15
3. BARNOMSORGENS RIKTLINJER OCH PEDAGOGISKA GRUNDSYN	29
3.1 Leken	29
3.2 Omsorg, kost och vila	30
Omsorg	30
Kost	31
Vila	33
3.3 Lärmiljöer inom barnomsorgen	34
3.4 Personalens roll och lärande	35
3.4.1 Personalens ansvar och uppgifter	35
3.4.2 Personalens lärande	36
3.5 Samarbete med vårdnadshavare	38
4. VERKSAMHETEN INOM BARNOMSORGEN	39
4.1 Kommunens styrdokument	39
4.2 Mångsidiga arbetssätt	40
4.3 Språkutvecklande arbetssätt	41
Språklig medvetenhet och språkutveckling	42
Läsning, läsmiljöer och läsande förebilder	43
Barn med annat modersmål än svenska	44
4.4 Digitala arbetssätt	45
4.5 Dokumentation inom barnomsorgen	46
4.5.1 Pedagogisk dokumentation och planering	46
4.5.2 Pedagogisk dokumentation på grupp- och personalnivå	49
4.5.3 Lärolog för barnets utveckling och lärandeprocesser	50
4.6 Sekretess inom barnomsorgen	52
4.6.1 Sekretess gällande individuell dokumentation om barnet	53
4.7 Övergångar i verksamheten	53
Från hemmet till barnomsorgen	54
Inom barnomsorgen	54
4.7.1 Övergång från förundervisning till grundskola	54
Inför skolstarten	55
4.8 Utvärdering av barnomsorgen	56

5. LÄROMRÅDEN INOM BARNOMSORGEN	58
Arbetet med de yngsta barnen	59
Förundervisningen	60
5.1 Språk och kommunikation	61
5.2 Skapande, kultur och estetiska uttrycksformer	64
5.3 Mångfald, gemenskap och samhälle	66
5.4 Matematiskt tänkande, hållbarhet och utforskande	68
5.5 Kropp, hälsa och utveckling	71
6. BARNHÄLSA	74
6.1 Barnhälsogrupp och barnhälsoplan	76
6.2 Sekretess inom barnhälsan	76
6.3 Stöd för utveckling och lärande	77
6.3.1 Allmänpedagogiskt stöd och specialbarnomsorg	78
6.3.2 Arbetsgång för stöd för utveckling och lärande	80
7. FRITIDSHEMSVERKSAMHET	83
Arbetsplan för fritidshem	83
7.1 Fritidshemsverksamhetens uppdrag och riktlinjer	84
7.2 Grundläggande principer och arbetsområden inom fritidshemsverksamheten	85
Språk, kommunikation och sociala färdigheter	87
Skapande, kreativitet och aktivitet	87
Gemenskap, samhälle och natur	88
7.3 Fritidshemsverksamhet för barn med behov av stöd för lärande och skolgång	89
8. LEKVERKSAMHETEN	90
9. PRIVAT BARNOMSORG	91

INLEDNING

Landskapslagen om barnomsorg och grundskola trädde i kraft den 1 januari 2021. I enlighet med lagens syfte, att uppnå en för Åland enhetlig barnomsorg och förundervisning, ger Ålands landskapsregering ut en läroplan för barnomsorgen¹. Enligt landskapslagen förvaltas utbildningsverksamheten barnomsorg, grundskola samt grundskoleutbildning för andra än läropliktiga gemensamt i kommunerna. Med en administrativt sammanhållen utbildningsverksamhet stöds och underlättas samverkan mellan skolan och barnomsorgen. Syftet med lagen och läroplanen är att se barnets och elevens utveckling som en helhet och stärka samsynen i barnomsorgen och grundskolan vad gäller omsorg, fostran och utbildning. Alla barn oberoende av ekonomiska och sociala förhållanden eller funktionsnedsättningar ska få tillgång till en inkluderande och jämlik barnomsorg och grundskoleutbildning, och verksamheterna ska främja livslångt lärande för alla.² Läroplanen är avsedd för hela barnomsorgens verksamhet. Verksamhetspråket i barnomsorgen är svenska. Teckenspråk eller ett annat alternativt kommunikationssätt kan användas inom barnomsorgen i enlighet med behoven hos barn med funktionsnedsättning. Verksamheten är ickekonfessionell och barnets och vårdnadshavarnas livsåskådning ska beaktas och respekteras i planeringen av verksamheten.³

Landskapsregeringen beslutar om en läroplan för barnomsorgen med mål, innehåll och riktlinjer för verksamheten. Målet med läroplanen är att skapa förutsättningar för en likvärdig barnomsorg för alla barn på Åland. Läroplanen är ett

arbetsverktyg för barnomsorgens personal i utformningen av den pedagogiska verksamheten. Läroplanen ska komplettera och konkretisera barnomsorgens målsättningar enligt landskapslagen om barnomsorg och grundskola. Läroplanen ska främja arbetet med den pedagogiska verksamheten och stödja utveckling och lärande. Läroplanen har utarbetats utifrån barnomsorgens målsättning om att verksamheten ska bedrivas i nära samverkan med hemmet, utgå från barnets ålder och individuella behov och främja en allsidig fysisk, emotionell, social och kognitiv utveckling. Barnets behov av lek, trygga och varma människorelationer samt positiva erfarenheter som stärker självkänslan ska tillgodoses i all barnomsorg.⁴

Läroplanen innehåller kapitel som är gemensamma för alla verksamhetsformer och på ett övergripande plan beskriver uppdrag, värdegrund och pedagogisk grundsyn. I andra kapitel beskrivs det som är specifikt för verksamhetsformerna, såsom lärområden inom barnomsorgen och förundervisningen, stöd för lärande och utveckling, fritidshemmets verksamhet och arbetsområden samt lekverksamheten.

I läroplanen används begreppet personal. Med personal avses all personal som arbetar med barnen på en enhet. I tillämpliga delar omfattas också icke-pedagogisk personal av läroplanens skrivningar om personal. Med arbetslag avses den personal som arbetar ihop i en barngrupp.

¹ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 1§ del I

² LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 42§ del II, Lagförslag 28/2018-2019

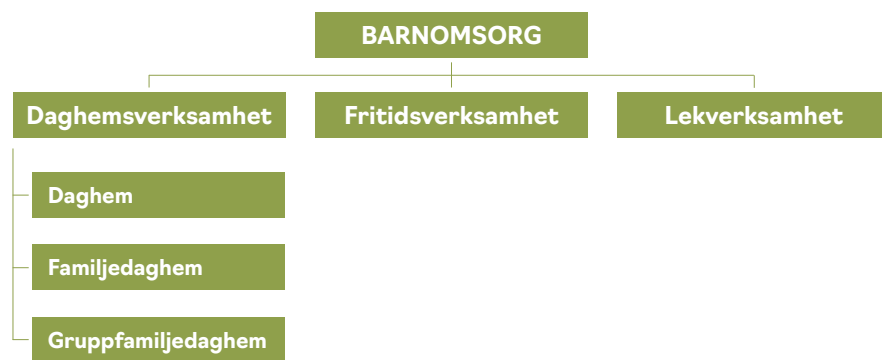
³ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 1§, 6§ del II, Lagförslag 28/2018-2019 §1 del II

⁴ LL om barnomsorg och grundskola 1-2§, del II, Lagförslag 15/2021-2022, 2§ (Ålands lagtings beslut 28/2022)

1. BARNOMSORGSVERKSAMHET I LANDSKAPET ÅLAND

I enlighet med landskapslagen om barnomsorg och grundskola bedrivs barnomsorg som daghemsverksamhet, fritidshemsverksamhet och lekverksamhet. Daghemsverksamheten erbjuder omsorg, lekmöjligheter och pedagogisk verksamhet för barn under skolåldern. Daghemsverksamhet bedrivs som daghem, familjedaghem och gruppfamiljedaghem. I daghem ges också förundervisning som en pedagogisk verksamhet som stöder barns allsidiga utveckling och beredskap för fortsatt lärande i skolan. Förundervisningen kan integreras i den dagliga verksamheten i daghemmet och organiseras som åldersintegrerad pedagogisk verksamhet eller som åldersenhetslig verksamhet under ledning av lärare i barnomsorg/förundervisning. Förundervisning ordnas för barnet under läsåret före läroplikten börjar. Förundervisningen ges under de arbetsdagar som landskapsregeringen fastställt enligt 14 § i del III.⁵

Fritidshemsverksamheten erbjuder omsorg samt en meningsfull fritid under skoldagar för de barn som har rätt till fritidshemsverksamhet. Lekverksamhet kan erbjudas för barn som inte har börjat skolan och möjliggör lek under ledning och uppsikt av personal.⁶

⁵ LL om barnomsorg och grundskola 3-4 och 6 §, del II, Lagförslag 15/2021-2022, 6§ (Ålands lagtings beslut 28/2022)

⁶ LL om barnomsorg och grundskola 7-8 §, del II

2. BARNOMSORGENS UPPDRAG OCH VÄRDEGRUND

Barnomsorgen ska vara ett stöd för vårdnadshavare i deras ansvar för barnets fostran, och därigenom bidra till att alla barn på Åland får goda uppväxtvillkor. Barnomsorgen har som uppdrag att skydda och främja barnets rätt till en god och trygg barndom. Barnomsorg bedrivs i nära samverkan med hemmet, har barnets ålder och individuella behov som utgångspunkt och främjar en allsidig fysisk, emotionell, social och kognitiv utveckling. I all barnomsorg ska barnets behov av lek, trygga människorelationer samt positiva erfarenheter som stärker självkänslan tillgodoses. All omsorg och pedagogik ska beakta barn i behov av särskilt stöd.⁷ Barnomsorgen består av pedagogik och omsorg och lägger grunden till det fortsatta lärandet.

En högkvalitativ verksamhet inom barnomsorgen gagnar både individerna och samhället. Att delta i barnomsorg har konstaterats ha flera positiva konsekvenser bland annat för barnets lärande, utveckling och välbefinnande. Lärandet under småbarnsåren har således inverkan långt in i framtiden. De färdigheter som barnet tillägnar sig i barnomsorgen stärker barnets möjlighet till delaktighet i samhället då barnet blir äldre.⁸

Inom barnomsorgen finns naturliga kontakter till både utbildningsväsendet och den sociala sektorn.⁹ Barnomsorgens och grundskolans uppdrag skiljer sig dock i sin utformning, men det finns sådant som är gemensamt för dem båda. Värdegrunden som beskrivs i det här kapitlet är därför gemensam med grundskolans värdegrund. Ett gott samarbete mellan skolan och barnomsorgen skapar goda förutsättningar att se barnets mognad och utveckling som en helhet och skapar kontinuitet, sammanhang och progression i barnets utveckling och lärande.¹⁰

Verksamheten inom barnomsorgen ska utifrån läroplan och lagstiftning ordnas, struktureras och planeras för en grupp av barn. Dock ska barns individuella behov, intressen och förutsättningar beaktas, och det åligger personalen att balansera dessa för att sammantaget bedriva en så kvalitativ verksamhet som

⁷ LL om barnomsorg och grundskola 1 §, del II.

⁸ Småbarnspedagogiken gör skillnad. Sammandrag av lägesöversikt maj 2016. Utbildningsstyrelsen (2016), Europeiska Unionens råd. Slutsatser om förskola och barnomsorg: att ge våra barn bästa möjliga grund för morgondagens värld. (2011/C 175/03)

⁹ Lagförslag 28/2018-2019 kapitel 1.3

¹⁰ Lagförslag 28/2018-2019 kapitel 2.1

möjligt för hela gruppen. Läroplanen och värdegrunden är skriven utifrån det enskilda barnets perspektiv, för att belysa vikten av att beakta det enskilda barnets behov. Trots det ska barnet beaktas som en del av en grupp, och det enskilda barnet behöver förhålla sig till att verksamheten organiseras och planeras för att passa hela gruppen med flera barn. På så sätt får barnet erfarenhet av att bemötas som individ och av att förhålla sig till den grupp hen är en del av. Det här är en viktig erfarenhet för att barnet i förlängningen ska kunna se sin roll som en del av ett samhälle som bygger på allas delaktighet och respekt för individen.

Läroplanen har utarbetats utifrån denna värdegrund, vilken beskrivs nedan.

2.1 VÄRDEGRUND OCH VERKSAMHETSKULTUR

Varje barn är unikt och värdefullt precis som det är. Alla barn har rätt att bli hörda, sedda, tagna i beaktande och förstådda som individer och som medlemmar i sin grupp.

Värdegrunden för barnomsorgen baserar sig på FN:s konvention om barnets rättigheter,¹¹ landskapslagen om barnomsorg och grundskola och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.¹² Det innebär att barnets bästa ska komma i första hand, att barnet har rätt att må bra, få omvårdnad och skydd, att barnets åsikter ska beaktas samt att barnet ska behandlas likvärdigt och att barnet inte får diskrimineras.¹³ Enligt barnkonventionen är konventionsstaterna (och självstyrande områden) skyldiga att genom lämpliga och aktiva åtgärder göra konventionens bestämmelser och principer allmänt kända. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning slår fast att utbildning för specialister och personal som arbetar med personer med funktionsnedsättning om de rättigheter som erkänns i konventionen ska främjas så att de bättre ska kunna ge det stöd och den service som dessa rättigheter garanterar. Således har personalen inom barnomsorgen rätt till fortbildning kring konventionerna och en uppgift att informera sig om konventionerna så att de omfattas i barnomsorgens verksamhet.¹⁴

Verksamhetskulturen ska främja en trygg, säker, hälsosam och inspirerande miljö med arbetsro för barn och personal. Verksamhetskulturen omfattar handlings-

sätt, beteendemönster och värden, principer och kriterier som verksamhetens kvalitet vilar på. Det är viktigt att skapa och utveckla en gemensam verksamhetskultur som bygger på de principer som läroplanen beskriver, och all personal inom barnomsorgen har ett ansvar för detta arbete. Personalen ska aktivt arbeta med att förankra värdegrunden och verksamhetskulturen i verksamheten.

I verksamheten ska särskild uppmärksamhet ägnas åt att tidigt identifiera hinder för utveckling och lärande och att sätta in stödfunktioner i förebyggande syfte. Verksamheten ska vara inkluderande och ordnas i samarbete med vårdnadshavarna.¹⁵ Varje barn har rätt till lärande som kännetecknas av uppmuntrande respons och öppet bemötande. God omsorg är grunden för barnets välmående och lärande och är en viktig del i den dagliga verksamheten. Barnet ska bemötas utifrån sin egen identitet och sina egna förutsättningar, erfarenheter, upplevelser och tankar.

2.2 JÄMLIKHET OCH JÄMSTÄLLDHET

Alla barn på Åland har rätt till en likvärdig barnomsorg utan trakasserier och mobbning oavsett kön, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck, funktionsnedsättning, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning eller något annat skäl.¹⁶ Det åländska samhällets demokratiska värderingar tar sin utgångspunkt i jämställdhet, jämlikhet och alla människors lika värde.¹⁷ Inom barnomsorgen ska personalen aktivt arbeta för att möjliggöra delaktighet för alla på lika villkor, och alla barn ska ha möjlighet att uttrycka sina åsikter i alla frågor som gäller dem. Barnomsorgen ska främja förståelse för andra människor och stödja utvecklingen av empatisk förmåga. Barnet ska ges möjligheter att utveckla sina färdigheter och göra sina val oberoende av förväntningar baserade till exempel på ursprung, kulturell bakgrund, funktionsnedsättning eller andra orsaker som gäller barnet som person.

Personalen ska skapa en atmosfär som värderar mångfald. Personalen ska förhålla sig professionellt, öppet och respektfullt till olika familjer och familjers olika språk, kulturer, åskådningar och religioner, samt traditioner. Det är vik-

¹¹ FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989)

¹² FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2008)

¹³ LL om barnomsorg och grundskola, 4 §, del I.

¹⁴ LL om barnomsorg och grundskola, 6 §, del V, FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989), FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2008)

¹⁵ LL om barnomsorg och grundskola, 3 §, del I.

¹⁶ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 5 §, del I.

¹⁷ Agenda för jämställdhet 2019–2030, Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

tigt att inom verksamheten arbeta för att inte skapa eller reproducera språk-, köns-, kultur-, religions- och livsåskådningsgränser. Att lära sig tillsammans, utan fördomar och kategoriseringar, skapar förutsättningar för en god gemenskap och en positiv inställning till utveckling i samhället. På så sätt skapas också goda förutsättningar för ett bra samarbete med barnets vårdnadshavare.

Varje barn ska få hjälp med att upptäcka sina möjligheter och forma sin utveckling utan att styras av begränsande könsmonster. All personal inom barnomsorgen ska aktivt jobba emot tendensen att befästa begränsande könsnormer samt mot kränkande handlingar och kränkande språk.¹⁸

För att främja öppenhet och inkludering ska personalen ha ett normmedvetet förhållningssätt där de själva är viktiga förebilder. Ett normmedvetet förhållningssätt och normpedagogik innebär att ifrågasätta, vara medveten om, synliggöra och sträva efter förändra normer, s.k. oskrivna regler, som begränsar människors handlingsutrymme, bidrar till diskriminering och strider mot de mänskliga rättigheterna.¹⁹

I verksamheten kan ett normmedvetet arbete innebära allt från att diskutera normer med barnet, synliggöra normer i litteratur och använda sig av normmedvetet material till att behandla barnet normmedvetet, använda ett normmedvetet språk och som personal agera som förebilder. Det finns faktorer som underlättar arbetet med att ifrågasätta och omskapa normer med barnet. Att barnet har en stark självkänsla, trygga relationer och en känsla av tillhörighet och gemenskap är sådana faktorer. Att aktivt arbeta med att stärka dessa faktorer främjar ett normmedvetet förhållningssätt.²⁰ De är inte bara viktiga för främjandet av ett normmedvetet förhållningssätt, utan är också viktiga principer för att skapa en god och kvalitativ barnomsorg överlag. I en kvalitativ barnomsorg är arbetet med att främja empati, medkänsla, ömsesidig respekt och medvetenhet en grundläggande del.²¹

Personalen har, förutom det förebyggande uppdraget, alltid ett ansvar att lägga märke till ojämlikt och/eller kränkande bemötande bland barnen och att ingripa.

2.3 HÅLLBAR UTVECKLING

Det finns ett växande behov för människor att förbättra och utveckla kunskaper, färdigheter och attityder för att leva, arbeta och agera på ett hållbart sätt. Att skapa möjligheter till lärande om hållbarhet inom ramen för det livslånga lärandet är ett sätt att möta behovet. Verksamheten i barnomsorgen spelar därför en viktig roll i att hjälpa barnen att lägga grunden för att utveckla en handlingskompetens för hållbarhet. Det handlar om förmågan att på ett aktivt och reflekterande sätt kunna delta i arbetet för ett hållbart samhälle. Att barnet utvecklar sin förmåga att kunna påverka beslut, ta ansvar, tänka kritiskt, se saker ur olika perspektiv, lyssna och formulera egna åsikter. Verksamheten främjar hållbarhet genom att stödja barnet att utveckla kunskap, färdigheter och attityder till att agera med empati, ansvar och omsorg om vår planet.²²

Den åländska utbildningen ska präglas av hållbarhet, entreprenörskap, digitalisering, flexibilitet, jämlikhet och integration.²³ Utbildningsverksamheten på Åland omfattar också barnomsorgen.²⁴ Den åländska barnomsorgen ska arbeta i enlighet med Utvecklings- och hållbarhetsagendan för Åland och de vetenskapligt grundade hållbarhetsprinciperna i agendan. Hållbarhet ska vara ledordet också då inomhus- och utomhusmiljön planeras och utvecklas så att hållbara val görs då exempelvis lekutrustning upphandlas och förnyas och så att en utfasning av skadliga kemikalier görs.²⁵

Barnomsorgen ska bidra till att bygga upp barnets positiva framtidstro och fästa uppmärksamhet vid vikten av en hållbar livsstil. Hållbarhet ska utifrån barnets utvecklingsnivå genomsyra hela barnomsorgens verksamhet. Genom att personalen vägleder barnet att tillägna sig hälsosamma och hållbara levnadsvanor ska barnet ges möjlighet att utveckla kunskaper om hur olika val som människor gör bidrar till eller hindrar en hållbar utveckling. Verksamheten ska ta sin utgångspunkt i hållbara levnadsvanor och ordnas så att barnet har möjlighet till vila, mångsidig kost, lek och fysisk aktivitet inomhus och utomhus.

Barnomsorgen ska i all sin verksamhet och i samarbete med hemmen fästa uppmärksamhet vid nödvändigheten av en hållbar livsstil utifrån ett ekologiskt, soci-

¹⁸ Agenda för jämställdhet 2019-2030

¹⁹ "En jämställd barnomsorg" Handlingsplan för integrering av genus- och jämställdhetsperspektivet i den åländska barnomsorgen antagen av Ålands Landskapsregering 16.3.2010

²⁰ Salmson, K & Ivarsson, J. 2015. Normkreativitet i förskolan – om normkritik och vägar till likabehandling. Olika. Lettland

²¹ Europeiska Unions råd. Rekommendation om förskoleverksamhet och barnomsorg av hög kvalitet. (2019/C 189/02)

²² Bianchi, G., Pisiotis, U., Cabrera Giraldez, M. GreenComp – The European sustainability competence framework. Bacigalupo, M., Punie, Y. (editors). EUR 30955 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022. ISBN 978-92-76-46485-3, doi:10.2760/13286, JRC128040.

²³ Utbildningspolitiskt program för landskapet Åland. Kompetens 2025 (2015)

²⁴ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 1 § del I.

²⁵ Utvecklings- och hållbarhetsagendan för Åland, (2015)

alt och ekonomiskt perspektiv. Genom sina val och sitt handlande i barnomsorgens vardag visar personalen ett ansvarsfullt förhållningssätt till miljö och klimat, sig själv och andra människor samt samhället och världen. Barnet ska erbjudas tillfällen att tillsammans med personalen fundera över sambandet mellan det förflutna, nutiden och olika framtidsalternativ. Verksamheten i barnomsorgen ska stödja barnets lärande i hållbarhet genom att vårda ett hållbarhetstänkande utifrån insikten att människan är en del av och beroende av naturen.²⁶

I verksamheten innebär arbetet med hållbarhet att barnet får uppleva naturen och lära sig fakta om naturen och naturfenomen samt lära sig agera hållbart. Det kan innebära att läsa böcker där olika livsvillkor lyfts upp och samtala med barnen om dem, samtala om energi och slöseri kontra sparsamhet, prata om matens ursprung och observera matsvinn eller utforska och samtala om varifrån olika material kommer, hur de används och vart de tar vägen. För att fördjupa, förankra och konkretisera hållbarhet och hållbarhetsarbete kan barnomsorgen samarbeta med vårdnadshavare och med andra aktörer.

2.4 VÄLBEFINNANDE

I all barnomsorg ska barnets behov av lek, trygga människorelationer samt positiva erfarenheter som stärker självkänslan tillgodoseas.²⁷ Verksamheten i barnomsorgen ska fokusera på att stärka det positiva, ta tillvara barnets styrkor och skapa meningsfullhet genom glädje i lärandet. På detta sätt stöds och utvecklas den psykiska hälsan och välbefinnandet hos både barn och vuxna i verksamheten. Att i verksamheten skapa strukturer som uppmuntrar till mod, mångfald och nyttänkande skapar barn och vuxna som är trygga i sig själva och mår bra.²⁸

Positiva känslor kan öka människans intellektuella, sociala och fysiska resurser och bidra till att bygga upp de reserver som kan behövas då hen ställs inför en motgång. Välbefinnande handlar till stor del om individens förmåga att hantera det hen är med om. Den positiva psykologin, som är en gren av det psykologiska vetenskapsområdet, utgår från tanken om att säkerställa balansen mellan positivt och negativt tänkande, skapa välbefinnande och stärka människor i att möta motgångar. Den personliga karaktären, viljestyrkan och det personliga an-

svaret är centralt inom positiv psykologi. Inom barnomsorgen handlar detta om att identifiera och utveckla det goda samspelet mellan individer genom att rikta fokus mot individernas styrkor samt arbeta förebyggande med människans välbefinnande.²⁹

Barnomsorgen ska fokusera på att mångsidigt stärka det psykologiska välbefinnandet och resiliensen hos både barn och personal. Resiliens innebär förmågan att stå emot och klara av en förändring samt återhämta sig och vidareutvecklas. I verksamheten kan personalen stärka resiliensen bland annat genom ett systematiskt arbete med att stärka relationskompetensen och de socioemotionella färdigheterna. Barnet ska ges möjligheter till att utveckla sin medkänsla med andra och sin självmedkänsla. Ledord inom verksamheten är vänlighet och omtanke om sig själv och andra, att skapa positiva relationer och skapa engagemang.³⁰ Ett lösningsfokuserat förhållningssätt är centralt i arbetet och det innebär att personalen fokuserar på tidigare framgångar och det som fungerar, barnets styrkor, lösningar i samarbete med barnet och vårdnadshavarna samt de dolda resurser barnet har. Allt detta ger förutsättningar för att skapa trygga vuxna och barn.³¹

2.5 BARN DELAKTIGHET OCH INFLYTANDE

En viktig princip i en kvalitativ barnomsorg är främja en miljö som är inkluderande och demokratisk och en miljö som bygger på deltagande, där alla barn har möjlighet att komma till tals.³² Barnet i barnomsorgen ska ges möjlighet att påverka verksamhetsinnehållet utifrån sin mognadsgrad. Barnet ska få lära sig om sina rättigheter och ska ha möjlighet att uttrycka sina åsikter i alla frågor som gäller hen. Barnets åsikter ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad.³³ De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig ska gälla alla. Verksamheten inom barnomsorgen ska lägga grunden för förståelse av demokratibegreppet och förbereda barnet för delaktighet och ansvar och för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle. De behov och intressen som barnet själva på olika sätt ger uttryck för ska ligga till grund för utformningen av miljön och planeringen av verksamheten.

Varje barn har rätt till delaktighet och inflytande och varje barns rätt att uttrycka

²⁶ Bianchi, G., Pisiotis, U., Cabrera Giraldez, M. GreenComp – The European sustainability competence framework. Bacigalupo, M., Punie, Y. (editors). EUR 30955 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022; ISBN 978-92-76-46485-3, doi:10.2760/13286, JRC128040.

²⁷ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 1 §, del II

²⁸ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

²⁹ Linder, A. & Breinhild Mortensen, S. Glädjens pedagogik. Studentlitteratur, 2008.

³⁰ Fagerlund, Å. Att öka välbefinnande i skolan – praktiska lektioner i positiv psykologi. 2021. Natur och kultur

³¹ Mählberg & Sjöblom. Lösningsinriktad pedagogik. 2012. Forsberg, M. Ålskade dampungar – från problemfokus till lösningsfokus. 2014. Vulkan.se

³² Europeiska Unions råd. Rekommendation om forskoleverksamhet och barnomsorg av hög kvalitet. (2019/C 189/02)

³³ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 1 §, 4 §, del II

sina åsikter med olika uttrycksformer ska respekteras. Alla barn ska få lika stort inflytande och utrymme oavsett kön och utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller övriga åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egen- dom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt. Det ska säkerställas att barn med funktionsnedsättning erbjuds stöd anpassat till funktionsnedsättning och ålder för att utöva rätten att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem.³⁴

I verksamheten innebär detta att man medvetet utvecklar och utvärderar arbetssätt och strukturer som främjar delaktighet och att barnen själva får delta i utvecklingen och utvärderingen av arbetssätt. Genom att personalen stöder barnets delaktighet i små, återkommande, dagliga stunder stärks barnets delaktighet. Det handlar också om hur barnet bemöts i en respektfull kommunikation, att ge barnet en röst och att sedan lyssna till barnets åsikter i den egna vardagen. Genom delaktighet utvecklar barnet förståelse för gemenskapen, rättigheter, ansvar och konsekvenser av val. Känslan av att bli sedd och hörd på ett positivt sätt stärker barnets delaktighet. Delaktigheten stärks också genom att barnet deltar i planeringen, genomförandet och utvärderingen av verksamheten.

2.6 ÅLAND OCH OMVÄRLDEN

En bärkraftig samhällsutveckling är en del av det åländska samhällets grund. Fredliga relationer, demokrati, jämlikhet, jämställdhet och mänskliga rättigheter är grundstenar i det åländska samhället. Till Ålands speciella förutsättningar hör också statusen som demilitariserat område.³⁵

Barnomsorgen ska utgående från barnets mognadsnivå sträva efter att ge barnet insikter om vad det innebär att som individ vara en del av det åländska öriket. Det handlar om att ge barnet inblick i kulturtraditionen på Åland och den livsmiljö som ett självstyrt landskap utgör. Barnet ska ges möjlighet att bekanta sig med vad den åländska självstyrelsen och demilitariseringen innebär. Barnet ska få inblick i det svenska språkets ställning på Åland och samhörigheten med de övriga nordiska länderna samtidigt som olika befolknings- och språkgrupper respekteras.

³⁴ FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989), FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2008)

³⁵ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

I verksamheten kan arbetet med Åland och omvärlden innebära att man bland annat uppmärksammar traditioner och högtidsdagar som är specifika eller särskilt viktiga för det åländska samhället och att man besöker miljöer och platser som särskilt belyser Ålands självstyrelse.

Verksamheten ska stödja barnets kulturella identitet och respektera olika kulturella och sociala gemenskaper. Verksamheten ska väcka intresse och ge kunskap om olika kulturer och belysa rikedomerna i kulturell mångfald, och på så sätt lägga grunden för en kulturellt hållbar utveckling. Barnomsorgen har en viktig roll i att det i åländska samhället skapas förutsättningar för människor att komma till sin rätt och att trivas. Det gäller såväl barn och unga som vuxna oavsett om de vuxit upp på Åland eller flyttat till ösamhället senare i livet.³⁶ För att stödja integrationen har varje kommun ett ansvar för att alla anställda har den kompetens som krävs för att bemöta inflyttade och deras särskilda behov.³⁷

2.7 DET LIVSLÅNGA LÄRANDET OCH NYCKELKOMPETENSERNA

Rätt till god, inkluderande utbildning och livslångt lärande³⁸ är den första principen enligt Europeiska kommissionens pelare för sociala rättigheter. Barnomsorgen har en viktig roll i grundläggandet av det livslånga lärandet. Ett livslångt lärande innebär att lärandeprocessen fortgår i alla åldrar och inom alla livsområden, och att lärandeförutsättningarna utvecklas i ett tidigt skede och befästs genom hela utbildningssystemet.

I det livslånga lärandet har nyckelkompetenser, som den vuxna individen kan ha nytta av, utformats. De nyckelkompetenser som anges av EU-kommissionen syftar till att lägga grunden för mer jämlika och demokratiska samhällen. Nyckelkompetenserna stöder utvecklingen av individens mångsidiga kompetens. Med mångsidig kompetens avses en helhet som består av kunskaper och färdigheter, värderingar, attityder och vilja. Behovet av mångsidig kompetens uppstår ur de förändringar som sker i den omgivande världen. EU-kommissionens rekommendationer för nyckelkompetenser är de kompetenser som alla individer behöver för personlig tillfredsställelse och utveckling, social inkludering och aktivt medborgarskap.³⁹

³⁶ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, www.barkraft.ax (2015)

³⁷ LL om främjande av integration (ÅFS 2012:74) 24 §

³⁸ Meddelande från EU-kommissionen: En europeisk pelare för sociala rättigheter COM (2017)

³⁹ EU kommissionens förslag till rekommendation om nyckelkompetenser för livslångt lärande.COM (2018) 24 final.

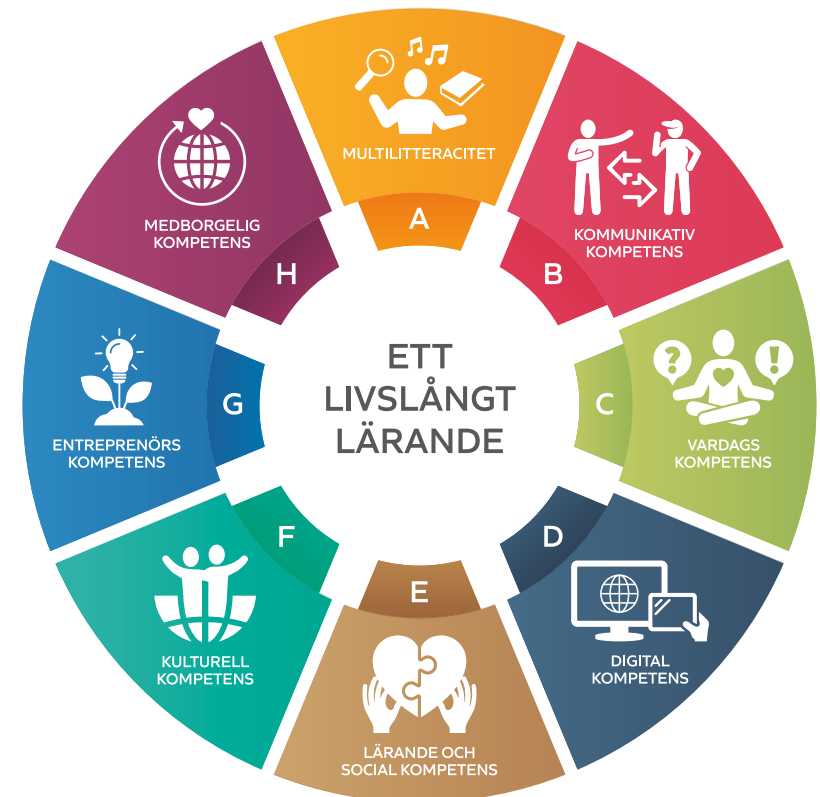
Läroplanen utgår från lärandet som en process där barnet tillägnar sig kunskaper och färdigheter i växelverkan med andra barn, vuxna och den närmaste omgivningen. Lärandet är en helhetsbetonad process som innefattar handlingar, känslor, sinnesförnimmelser, fysiska upplevelser och tankar.

I barnomsorgen lär sig barnet på många olika sätt, till exempel genom att leka, röra på sig, utforska, skapa och uttrycka sina upplevelser. Positiva känsloupplevelser, glädje och nyskapande verksamhet främjar och sporrar barnet att utvecklas och väcker barnets lust att lära. Varje barn ska få möjlighet att utveckla alla kompetenser på den nivå som hen har förutsättningar till.

Mångsidig kompetens löper som en röd tråd genom läroplanen för barnomsorgen och läroplanen för grundskolan, men beskrivningarna av kompetenserna i läroplanen har anpassats för barnomsorgen. I barnomsorgen arbetas systematiskt med olika lärområden, ett arbete som i sin tur bidrar till barnets utveckling av mångsidig kompetens. Kompetenserna är däremot inte kopplade till specifika lärområden utan ingår i all verksamhet och överlappar varandra på många områden. Varje lärares uppdrag är att forma det pedagogiska arbetet och arbetet med lärområdena så att alla kompetenser beaktas. All personal i barnomsorgen ska utifrån sin yrkesroll arbeta med nyckelkompetenserna och handleda och stödja barnet i utvecklingen mot mångsidig kompetens.

De åtta nyckelkompetenserna enligt läroplanen:

A. Multilitteracitet	E. Lärande och social kompetens
B. Kommunikativ kompetens	F. Kulturell kompetens
C. Vardagskompetens	G. Entreprenörskompetens
D. Digital kompetens	H. Medborgarlig kompetens

Nedan ges en presentation av de olika nyckelkompetenserna och vad de innebär för ett mångsidigt och livslångt lärande. Under rubriken **"Nycklar till nyckelkompetensen"** ges en överblick av möjliga aktiviteter, handlingar och förhållningssätt som gynnar utvecklandet av kompetensen. Dessa ska inte ses som en komplett redogörelse utan som inspiration och vägledning i arbetet, där också mycket annat ingår.

A. Multilitteracitet:

Med kompetens i multilitteracitet avses förmågan att tolka, producera och värdera olika slag av texter i olika medier och miljöer.⁴⁰ Begreppet multilitteracitet har en koppling till det vidgade text- och språkbegreppet, vilket innebär ett bredare perspektiv än det traditionella synsättet på läs- och skrivkunighet. Det vidgade textbegreppet är ett uttryck som innefattar förutom det skrivna och talade ordet även bild, film och ljud. Texterna kan alltså tolkas och produceras till exempel i skriven, talad, tryckt, audiovisuell eller digital form. Kompetensen multilitteracitet bidrar till att utveckla förmågan att lära sig att lära.

Nycklar till nyckelkompetensen

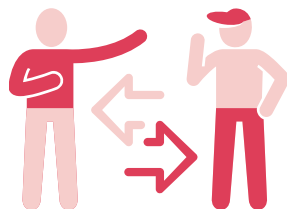
I verksamheten kan det innebära att

- barnet ges möjlighet till att förstå bilder och symboler
- barnet får möta mångsidiga text- och läsmiljöer tillsammans med en vuxen förebild
- det språkutvecklande arbetssättet är centralt
- barnet ges möjlighet att söka och värdera information från olika källor för att påbörja utvecklandet av ett kritiskt tänkande.
- barnet uppmuntras att undersöka, använda och producera meddelanden i olika miljöer, även digitala.

⁴⁰ P. Granskog & J. Hellgren (red.), Multilitteracitet - upptäck och utveckla din kompetens. Utbildningsstyrelsen (2017)

B. Kommunikativ kompetens:

Kommunikativ kompetens innebär att förstå och kunna kommunicera med andra genom att använda olika språk för kommunikation. Kompetensen grundar sig på förmågan att förstå och göra sig förstådd, uttrycka och tolka begrepp, tankar, känslor, fakta och åsikter i en rad olika sammanhang. Det vill säga genom att lyssna, tala, rita, uttrycka sig med kroppslig kommunikation och mimik, och i förlängningen läsa och skriva.⁴¹ Det innefattar även förmågan att reflektera över sina egna värderingar och attityder samt att kommunicera på ett hänsynsfullt sätt och uttrycka sig själv och sina åsikter på olika sätt. En positiv attityd till olika språk innebär en förståelse för kulturell mångfald och ett intresse för språk och interkulturell kommunikation. Det innebär också respekt för varje persons individuella språkprofil. En verksamhet som baserar sig på samarbete skapar möjligheter att öva sig i att kommunicera och uttrycka sig i olika situationer och med olika människor. För att kunna uttrycka sig och kommunicera kring olika fenomen behöver barnet ges möjlighet till att utveckla ett utvidgat ord- och begreppsförråd inom olika områden. Språkutvecklande arbetsätt gynnar barnets möjligheter att utveckla den kommunikativa kompetensen.

Nycklar till nyckelkompetensen**I verksamheten kan det innebära att**

- barnet ges möjlighet att uttrycka sig, lyssna in andra, argumentera, diskutera i många olika sammanhang
- barnet stimuleras språkligt så att det utvecklar ett rikt ordförråd
- personalen tidigt och aktivt stimulerar barnets språkutveckling genom att ägna tid åt exempelvis högläsning, rim och språkljudslekar
- personalen handleder barnen i att sätta sig in i andras situationer, lära sig att granska företeelser ur olika perspektiv samt lösa konfliktsituationer på ett konstruktivt sätt för att stärka barnens sociala färdigheter och kommunikativa kompetens
- barnet uppmuntras att kommunicera och uttrycka sig även med hjälp av ringa språkkunskaper.

⁴¹ Bilaga till förslag till EU- kommissionens rekommendation om nyckelkompetenser för livslångt lärande, final (2018)

C. Vardagskompetens:

Vardagskompetens innebär förmågan att utveckla sina färdigheter som hör samman med både fysiskt och psykiskt välbefinnande, säkerhet och trygghet, att ta hand om sig själv och successivt öka sin självständighet. Det innefattar också matematiskt-logiskt tänkande och problemlösning i vardagen, förståelse av och resonemang kring rätt och fel, empati och respekt för sin egen och andras integritet. Dessutom inrymmer kompetensen även förståelse av hållbarhet och vikten av en positiv syn på framtiden. Kompetensen innebär att barnet lär känna och förstår vilka faktorer som inverkar positivt respektive negativt på välbefinnande och hälsa och inser betydelsen av välmående, trygghet och säkerhet.

Nycklar till nyckelkompetensen**I verksamheten kan det innebära att**

- personalen tillsammans med barnet diskuterar frågor som främjar välbefinnande, till exempel betydelsen av vila, kost, fysisk aktivitet och psykisk hälsa
- barnet uppmuntras till att utveckla självständighet i vardagen, lära sig be om och ta emot hjälp, att vila och att uppskatta en mångsidig kost
- barnet får träna olika färdigheter, till exempel att klä på sig, äta och sköta sin personliga hygien och ta hand om sina egna saker
- barnet får handledning i att respektera sin egen och andras kroppsliga integritet
- barnet vägleds att handla ansvarsfullt och tryggt i lärmiljöerna, så som i naturen och i trafiken
- barnet utifrån intresse och mognadsgrad ges möjlighet att använda matematik för att undersöka och beskriva sin omvärld samt lösa vardagliga problem.

D. Digital kompetens:

Digital kompetens innebär att på ett säkert, kritiskt och ansvarsfullt sätt kunna och vilja använda digital teknik för lärande och deltagande i samhällslivet. I denna kompetens ingår datalogiskt tänkande, kunskap om digitala verktyg, kommunikation och samarbete, skapande av digitalt innehåll, digitalt välbefinnande och nätsäkerhet samt problemlösning. Datalogiskt tänkande innebär logiskt tänkande, en förmåga att känna igen mönster, bryta ner problem och sortera bort detaljer.⁴² Digital kompetens är en viktig medborgarfärdighet, både i sig och som en del av multilitteraciteten. Den är både föremål och redskap för lärandet. Digital kompetens efterfrågas i allt högre grad i samhället. Därför är grunder i digital kompetens viktiga för att ge barnen en jämlik utgångspunkt för deltagande i kommande skolgång och i förlängningen för det livslånga lärandet. För att kunna använda digital teknik och digitalt innehåll behövs ett reflekterande och kritiskt men samtidigt nyfiket, öppet och framsynt förhållningssätt till utvecklingen på detta område. Inom barnomsorgen är det viktigt att detta förhållningssätt också upprätthålls av personalen. Det behövs också ett etiskt, säkert och ansvarsfullt förhållningssätt till användningen av dessa verktyg samt en förståelse av digital integritet och på vilket sätt man i verksamheten kan använda digitala verktyg på ett sätt som gynnar lärande.

Digital dokumentation är också en del av den pedagogiska dokumentationen och används i samband med att barnen leker, undersöker, rör på sig samt upplever och producerar konst. Då barnen ges möjligheter att göra olika försök och att producera innehåll självständigt och tillsammans med andra barn med hjälp av digitala verktyg främjas deras kreativa tänkande, samarbetsförmåga och läsfärdighet.

⁴² Bilaga till förslag till EU-kommissionens rekommendation om nyckelkompetenser för livslångt lärande, final (2018)

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan detta innebära att

- barnet bekantar sig med säker och ergonomisk hantering av digitala verktyg
- barnet får möjlighet att tillsammans med personalen använda digitala verktyg för informationssökning och kreativt arbete
- barnet får lära sig analog programmering
- barnet undersöker och stiftar bekantskap med olika digitala verktyg tillsammans med personalen
- barnet får bekanta sig med olika funktioner i digitala verktyg
- barnet får fundera över vad som är sant eller falskt på nätet och kring etiska frågor såsom att be om lov innan en fotograferar och delar bilder eller filmer
- personalen använder digitala verktyg för till exempel läsning/högläsning så att det tillför en ny dimension i det språkutvecklande arbetssättet.

E. Lärande och social kompetens:

Lärande och social kompetens innebär förmågan att förstå sociala koder, samarbeta, vara lyhörd och på ett konstruktivt sätt föra fram sina åsikter. Det innefattar också förmågan att effektivt hantera tid och information, hantera konflikter samt hantera och uttrycka känslor på ett sunt sätt. I kompetensen ingår också att lära sig att lära, känna empati och ta hand om sitt välbefinnande. Färdigheten att lära sig utvecklas när barnet får planera sitt arbete, glädjas över sina framsteg och använda tekniska och andra hjälpmedel på ett för åldern lämpligt sätt. Social kompetens kräver inte en extrovert och social personlighet utan innebär att utveckla förmågan, utifrån de egna förutsättningarna, att kunna förstå sociala normer och oskrivna regler, vara lyhörd och kunna se saker ur andras perspektiv samt att vara delaktig. För att kunna samarbeta med andra och delta i samhällslivet krävs förståelse av de sociala koderna och medvetenhet om kommunikation i olika grupper och miljöer.

Nycklar till nyckelkompetensen

I verksamheten kan det innebära att

- lära sig att samspela med andra i gruppen, skilja på ditt och mitt, leka i grupp och bli medveten om och balansera sina styrkor
- barnet får möjlighet att skapa förtroende och goda relationer samt kunna synliggöra och vara medveten om sitt eget lärande och sin utveckling
- barnet upplever betydelsen av kommunikation för den egna utvecklingen genom att få träna sina sociala färdigheter och lära sig att uttrycka sig på olika sätt och att uppträda i olika situationer
- barnet erbjuds gott om tillfällen att öva sig i att framföra sina åsikter på ett konstruktivt sätt och att handla etiskt
- barnet får hjälp att göra iakttagelser kring att lärande sker på olika sätt och kring hur de själva lär sig
- barnet får stöd för att lära sig.

F. Kulturell kompetens:

Kompetens inom kulturell medvetenhet och kulturella uttrycksformer innebär att ha förståelse och respekt för hur idéer och tankar uttrycks kreativt och förmedlas i olika kulturer genom olika konstarter och kulturformer. Här ingår att försöka förstå, utveckla och uttrycka sina egna idéer och sin känsla av tillhörighet eller roll i samhället, på olika sätt och i olika sammanhang. Drama, musik, bild och rörelse är uttrycks sätt som har stor betydelse för lärande och utveckling. Kompetensen innefattar också att identifiera och uppskatta kulturella fenomen, att förmedla, forma och skapa kultur och traditioner samt att upptäcka deras betydelse för välbefinnandet. Personalens sätt att bemöta andra människor och deras inställning till en mångfald av språk, kulturer och åskådningar fungerar som modell för barnet.

Nycklar till nyckelkompetensen**I verksamheten kan det innebära att**

- i leken få sjunga, dansa, fantisera, dramatisera, pröva på olika konstuttryck och skapande
- få ta del av olika kulturer och traditioner och få möjlighet att uppleva och tolka konst, kultur och kulturarv
- ge barnet mångsidiga möjligheter att arbeta med händerna, använda alla sina sinnen och utveckla sin kreativitet
- barnet får lära sig att uppskatta sin kropp och att använda den för att uttrycka känslor och åsikter, tankar och idéer
- barnet uppmuntras att använda sin fantasi och sin uppfinningsrikedom och att utveckla sin förståelse för hur idéer och tankar uttrycks kreativt och förmedlas i olika kulturer
- barnet stöds i att utveckla en positiv inställning till mångfald
- uppmärksamma att lekar, måltider och fester är goda möjligheter att dela erfarenheter om olika traditioner och vanor.

G. Entreprenörskompetens:

Entreprenörskompetens innebär förmågan att vara kreativ och tänka lösningsorienterat, att ha initiativförmåga och uthållighet och att se sina möjligheter utifrån de styrkor man har. Det innefattar uppfinningsrikedom, beslutsamhet och motivation. Entreprenörskap i barnomsorgen handlar om att utveckla förmågor och kompetenser som stöder barnets utveckling till att bli en företagsam person. Barnets möjligheter att undersöka, pröva sig fram, göra om saker, testa, fråga och interagera med sina lekkamrater och att hitta egna vägar till att lära sig stimulerar utvecklingen av den entreprenöriella kompetensen.

Nycklar till nyckelkompetensen**I verksamheten kan det innebära att**

- barnet får skapa och fantisera
- barnet får möjlighet att uthålligt pröva sig fram i olika problemlösnings-situationer
- barnet får utveckla sin förmåga att reagera på möjligheter och idéer och omvandla dem till nyskapande verksamhet
- barnet får möjligheter att lära känna samhället utanför genom möten med aktörer utanför barnomsorgen
- barnet genom samarbete med utomstående aktörer ges möjlighet att uppleva att egna handlingar och val genuint kan göra skillnad.

H. Medborgerlig kompetens:

Medborgerlig kompetens innebär förmågan att delta, påverka och bidra och lägger grunden för ett demokratiskt samhälle och en hållbar framtid. Kompetensen innefattar även förståelse av gemensamma regler och överenskommelser, de konsekvenser ens egna val och handlingar har och principerna för hållbarhet⁴³ samt kunskap om samhället. Det förutsätter att individen har förmåga och vilja att delta i den gemensamma verksamheten och litar på sina möjligheter att påverka. Genom att barnen deltar och påverkar utvecklas deras uppfattning om sig själva, deras självförtroende ökar och deras sociala färdigheter utvecklas.

Nycklar till nyckelkompetensen**I verksamheten kan det innebära att**

- barnet får lära sig att visa hänsyn, våga och vilja göra sig hörd, uppleva delaktighet och känna sig värdefullt
- barnet bemöts med respekt, att hänsyn tas till dess tankar
- barnets initiativ bemöts för att stärka barnets förmåga att delta och påverka.
- personalen främjar varje barns möjligheter att utifrån mognadsgrad delta och påverka i frågor som rör dem och i planeringen av verksamheten.

⁴³ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland, Bärkraft.ax (2015)

3. BARNOMSORGENS RIKTLINJER OCH PEDAGOGISKA GRUNDSYN

Läroplanen har utarbetats utifrån en pedagogisk grundsyn där barnet har en aktiv roll. I barnomsorgen ska finnas lärmiljöer där barnet ges möjlighet att själv göra aktiva val och där barnets egna idéer kan tas tillvara. Personalen ska använda sig av varierande metoder och arbetssätt för att stödja barnets personliga växande, utveckling och lärande. Leken främjar barnets utveckling, lärande och välbefinnande och har en stor vikt i verksamheten. Verksamheten fokuserar på att stärka det positiva, ta tillvara barnens styrkor och skapa meningsfullhet genom glädje i lärandet. Verksamheten ska också planeras så att den möjliggör tid för såväl aktivitet och lek som återhämtning och vila för de barn som behöver det, samt tid till en lugn och lärande matsituation.

3.1 LEKEN

Leken ska ha en central plats i verksamheten. Leken är ett sätt att bearbeta och få kunskap om omvärlden. Genom lek utvecklas barnets förmåga att förstå andras känslor och avsikter samt barnets inlevelseförmåga och föreställningsförmåga, som är avgörande för att förstå instruktioner, berättelser och sammanhang i lek och undervisning. I leken lär sig barnet att bygga och skapa relationer och lösa problem och konflikter. Leken utvecklar också barnets språk, och barnet lär sig socialt samspel och utvecklar sin identitet och självkänsla. I leken ges barnet möjlighet att utveckla sin fin- och grovmotorik och uppleva rörelsegädje. Leken utvecklar även den kommunikativa förmågan och fantasin och ger barnet möjlighet att öva på och uttrycka känslor. Lekens betydelse för barnens utveckling, lärande och välbefinnande bekräftas av hela personalens förhållningssätt och en miljö som uppmuntrar till lek.⁴⁴

⁴⁴ Wetterblad, P. Leken som grogrund för lärande. Skolportens numererade artikelserie för utvecklingsarbete i skolan Artikel nummer 5, 28 maj 2012

Verksamheten ska planeras så att leken ges tillräckligt med tid och så att barnets lek främjas. Barn behöver leka på olika sätt under sin dag, med och utan personalens ledning.⁴⁵ Både utomhus- och inomhusutrymmena ska erbjuda pedagogisk lekutrustning som främjar leken, och utrymmet ska formas så att man möjliggör god uppsikt för personalen. Personalens rutiner och uppsikt är avgörande för att skapa utomhusområden där barnet känner sig tryggt.⁴⁶ Lärare och övrig personal kan stödja barnets lek genom att⁴⁷

- skapa möjlighet till lek såväl inomhus som utomhus
- inte i onödan bromsa eller avbryta barnens lek
- se till att det finns tillräckligt med tid för lekens alla former
- vid behov handleda leken, utanför eller genom att delta själv
- se till att alla barn har möjlighet att delta utifrån sina egna förutsättningar
- vara närvarande vid leken (särskilt att beakta utomhus då leken pågår över större ytor) för att kunna handleda i att föra leken vidare eller i att lösa i eventuella konflikter.

Genom att observera eller delta i leken får personalen insikt i barnets tänkande, intressen, känslor och upplevelser. Observationerna är en del av den pedagogiska dokumentationen och kan sedan användas för att vidare planera och utveckla det pedagogiska arbetet.

3.2 OMSORG, KOST OCH VILA

Barnomsorgen ska främja allsidig fysisk, emotionell, social och kognitiv utveckling.⁴⁸ Förutom den pedagogiska verksamheten är det därför också viktigt att se till barnets behov av tid för återhämtning och vila och trygga relationer samt att stärka barnets möjligheter att tillägna sig goda matvanor och en positiv, hållbar inställning till mat.

Omsorg

Verksamheten i barnomsorgen ska utgå från en helhetssyn på barn och barns behov, där omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet. Omsorg innebär att tillgodose barnets fysiska grundbehov, men också den emotionella omsorgen om barnet. Vardagsrutiner som innefattar barnets grundbehov och andra dagligen

⁴⁵ Sheridan & Williams. Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. 2018. Skolverket. skolverket.se/publikationer

⁴⁶ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 11–12 §, del II

⁴⁷ Osnes, H., Skaug, N.H. & Eid, K.M. Kropp, rörelse och hälsa i förskolan. Studietlitteratur. 2012. (Red. Koivula, M., Siippainen, A. & Errola-Pennanen, P. Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta, ja hyvinvointia. Vastapaino. Tampere. 2017)

⁴⁸ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 1 §, del II

återkommande situationer, till exempel måltider, att klä på och av sig, att vila och att sköta sin hygien, är en viktig del av barnets dag. En tydlig dagsrytm är bra för alla barn men särskilt viktig för de yngre. En återkommande rytm och rutiner hjälper barnet att förbereda sig för övergångar under dagen och att strukturera tiden. Dessa dagligt återkommande omsorgssituationer är alltid samtidigt också fostran och lärande, där barnen till exempel lär sig att kommunicera med andra, ta hand om sig själva, gestalta tid och tillägna sig goda vanor. I barnomsorgen ska varje barn mötas med respekt för sin person och sitt sätt att tänka och förstå sin omvärld. Barnets rätt till kroppslig och personlig integritet ska alltid respekteras, och särskilt i den dagliga omsorgen.⁴⁹

För den emotionella omsorgen och för barnets utveckling är samspelet mellan barn och personal viktigt. Ömsesidiga och respektfulla relationer och närhet utgör grunden för en god omsorg. Barn mår bra av att knyta kontakter med andra människor och har ett behov av både trygga vuxna relationer och relationer med jämnåriga.⁵⁰ Behovet av en trygg anknytningsperson är särskilt stort för barn mellan ett och tre år. Närvarande, lugna och trygga vuxna är viktiga i situationer som kräver förändring eller ansträngning eller som skapar rädsla och på så sätt kan skapa stress för barnet. Barn är olika i fråga om vilken grad av vuxet stöd de behöver för att våga lära känna sin omgivning, lära sig och pröva nya saker samt hantera eventuella stressfyllda situationer. En närvarande vuxen är viktig för att barnet ska kunna lära sig att hantera sådana situationer och andra motgångar och i förlängningen må bra.⁵¹

Kost

Barn i barnomsorgen ska erbjudas en hälsosam och lämplig kost som fyller barnets näringsbehov.⁵² Närproducerade råvaror används i så stor utsträckning som möjligt och matsvinn undviks.⁵³ Hälsosamma och allsidiga huvudmål och mellanmål av hög kvalitet främjar barnens välbefinnande och hälsa. Maten ska erbjudas tillräckligt ofta under dagen. Maten som barnet behöver påverkas både av barnets individuella behov och längden på barnets närvaro under dagen i barnomsorgsverksamheten. De gemensamma måltiderna fungerar som en social och pedagogisk situation för barngruppen där barnen bland annat lär sig gott bordsskick och att ta hänsyn till varandra.

⁴⁹ Broberg, M., Hagström, B. & Broberg, A. Anknytning i förskolan. Natur&Kultur. Stockholm. 2012.

⁵⁰ Lindahl, M. Lärande småbarn. Studentlitteratur. Lund. 1998

⁵¹ Barns stress och hjärna. Forskningsgruppen FinnBrains. Åbo universitet. <https://sites.utu.fi/finnbrain/sv/infomaterial-om-temat-stress-och-hjarnan/>

⁵² LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 27 §, del II

⁵³ Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland. Bärkraft.ax (2015)

Ett barns förhållande till mat kan variera beroende på barnet som individ, barnets egenskaper och samspelet med den fysiska och sociala miljön. Barns smakpreferenser och matvanor utvecklas tidigt och bibehålls i stort sett i vuxen ålder och därför blir måltiderna inom barnomsorgen viktiga. Måltiderna i barnomsorgen är också en utjämnande faktor gällande näringsintag som kan uppstå beroende på barnets socioekonomiska bakgrund, och på så sätt också ett viktigt hälsofrämjande faktor. Vuxna är viktiga förebilder i barns lärande vad gäller mat, att äta och att utveckla hälsosamma matvanor. Det är därför centralt att personalen organiserar miljön kring ätandet på ett sådant sätt att det för barnet är enkelt att göra hälsosamma val och att måltidssituationen är en trevlig social situation.⁵⁴

Måltiden är också ett tillfälle att utveckla kunskap kring mat genom att samtala om frågor om normer och regler i samband med måltider, om varifrån maten kommer och om vad som händer med maten i kroppen. Samtalen bidrar också till utvecklingen av barnens språkliga förmåga. Oavsett samtalsämne är det viktigt att måltiden i första hand är en trevlig, rolig stund på dagen. Barn som är involverade i att laga, äta och smaka på mat får en mer positiv attityd till mat och därför är det positivt att i den grad det är möjligt och i de sammanhang som är rimliga låta barnen vara delaktiga i matlagningen. Exempelvis frukost och mellanmål är ofta enklare att tillaga och något som barnen kan hjälpa till med till viss del.⁵⁵

Barnets personlighet och individuella behov bör respekteras i måltidssituationerna och barnet bör ges utrymme att påverka sitt eget ätande genom vägledning, så att den vuxne skapar och diskuterar ramarna för barnets delaktighet. För att öka barnets delaktighet i måltidssituationerna är personalens inställning och handlande i de dagliga måltidssituationerna avgörande.

I verksamheten kan barnets positiva erfarenheter av måltidssituationerna främjas genom att

- personalen uppmuntrar till att smaka på olika maträtter, men barnet utifrån ålder och mognad får bestämma över sin egen portion
- barnet uppmuntras till att uttrycka känslor av hunger och mättnad och dessa respekteras
- personalen iakttar, diskuterar och följer upp matsvinn tillsammans med barnet

⁵⁴ Mat ger hälsa och glädje – Rekommendation om måltiderna inom småbarnspedagogiken. Statens näringsdelegation.2018.

⁵⁵ Nationella riktlinjer för måltider i förskolan. Livsmedelsverket. Uppsala. 2016. (uppdaterad 2021)

- barnet enligt ålder och mognad får hjälpa i tillredningen och förberedelsen av sin mat/måltid
- barnet är delaktigt i att ta fram gemensamma regler kring måltiderna
- barnet ges möjlighet att uttrycka sina åsikter om maten och måltiderna och deltar i att göra upp och utvärdera måltider och veckomenyer
- personalen väcker barnets nyfikenhet om maträtter, råvaror och matens ursprung
- man reserverar tillräckligt med tid för måltiderna
- barnet får möjlighet att besöka matproducenter.⁵⁶

Vila

Barn har rätt till lek, vila och fritid.⁵⁷ Balansen mellan aktiviteter, vila och återhämtning är viktig inom barnomsorgens verksamhet. Man kan se samband mellan barnets sömnmönster och hälsa på kort och på lång sikt. Under tiden i barnomsorgen utvecklar barnet sina sömnmönster. Sömn och vilan är viktig både i hemmet och inom barnomsorgen. I den tidiga barndomen är variationen mycket stor när det gäller barns sömnvanor och mellan 1–5 år ändras barnets sömnmönster från att sova också på dagen till att sova enbart på natten. Barnets behov av sömn och vila kan därför variera under tiden i barnomsorg.⁵⁸ Yngre barn kan behöva sova under dagen, men behovet av sömn varierar mellan barnen. Det är också viktigt att tänka på att många barn, också lite äldre barn, kan bli trötta och uppleva en ökad stress under eftermiddagarna, vilket man behöver beakta då dagen planeras för balans mellan aktivitet och vila.⁵⁹ Vilan i barnomsorgens verksamhet behöver därför utgå från det enskilda barnets behov, som kan komma att variera. Under vilan behöver särskilt barnets integritet beaktas, och personalens lyhördhet inför barnets signaler och behov är viktig.⁶⁰

⁵⁶ Mat ger hälsa och glädje – Rekommendation om måltiderna inom småbarnspedagogiken. Statens näringsdelegation.2018.

⁵⁷ FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989)

⁵⁸ Who. Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age. 2019. Who/nmh/pnd/2019.4. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/325147/WHO-NMH-PND-2019.4-eng.pdf>. Skolverket. Publicerad 13 augusti 2020. Senast uppdaterad 12 oktober 2020. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/artiklar-om-forskning/samtal-om-sonn-viktigt-i-forskolan#h-Sambandmellanbarnssomnochhalsa>

⁵⁹ Tervahartia,K Kortesuoma,s.Pelto,J.Ahtola,A. Karlsson,H.Nolvi,S. Karlsson,L. 2021. Children's diurnal cortisol output and temperament in two different childcare settings at 2 and 3.5 years of age. Developmental psychobiology. DOI: 10.1002/dev.22223

⁶⁰ Granberg,A. Småbarnsmetodik. Liber. Stockholm. 1999.

3.3 LÄRMILJÖER INOM BARNOMSORGEN

I begreppet lärmiljö ingår lokaler, platser, gemenskaper och personer, metoder, redskap och tillbehör som stöder barnens utveckling, lärande och kommunikation. Lärmiljöerna ska utvecklas så att de mål som fastställs för barnomsorgen kan uppnås och så att de stöder barnens sunda självkänsla och utvecklingen av sociala färdigheter och förmågan att lära sig.

Alla barn ska erbjudas en trygg, tillgänglig inomhus- och utomhusmiljö. Lärmiljöerna ska utformas och utvecklas så att de är ergonomiska, hållbara, trivsamma och tillgängliga för alla. Belysningen, akustiken och inomhusluftens kvalitet ska också beaktas och utrymmena, särskilt ytorna där leken sker, ska hållas rena.⁶¹ Inomhusmiljön ska ordnas så att där finns adekvat utrustning för lek och pedagogisk utrustning för lärande. Utomhusmiljön ska vara trygg att vistas i och där ska finnas ett utbud av utrustning som främjar leken.⁶² Utrustningen ska vid behov anpassas och tillgängliggöras enligt barnets behov av stöd för sin utveckling och sitt lärande.

Barnets tankar, idéer, egna erfarenheter, kunskaper, intressen, förslag och individuella behov ska beaktas, tas tillvara och synliggöras i lärmiljöerna. Barnet ska ha möjlighet att utforska världen med alla sina sinnen och med hela kroppen. Lärmiljöerna ska erbjuda barnet olika möjligheter till meningsfull sysselsättning, mångsidiga och fysiska aktiviteter, lekar och spel, men också till vila samt lugn och ro. Lärmiljöerna planeras på ett genomtänkt och balanserat sätt så att de tar hänsyn till barnets olika behov av stimulans och intryck.

En trygg lärmiljö som präglas av inbördes respekt och gemensamt ansvar skapas genom gemensamt överenskomna regler och tillvägagångssätt. Lärmiljöerna är också en viktig del i arbetet med en inkluderande och jämlik barnomsorg⁶³ och ska därför planeras och utvecklas så att de främjar detta. Lärmiljöerna ska beakta kulturell mångfald och främja barnets språkliga utveckling och språkmedvetenhet.

Närmiljön och den omgivande naturen utgör naturliga lärmiljöer för verksamheten. Dessa miljöer erbjuder upplevelser, material och möjligheter att leka och undersöka. Inom barnomsorgen uppmuntras samarbete med andra aktörer för

⁶¹ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 11§, del II

⁶² LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 11–12 §, del II

⁶³ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 2 §, del I

att skapa en koppling till samhället utanför. Barnomsorgen ska kunna nyttja resurser i närsamhället genom att göra exkursioner utanför verksamheten och bjuda in externa sakkunniga. Samarbete med ungdoms-, biblioteks-, idrotts- och kulturväsendet, polisen, församlingar samt organisationer och andra aktörer i närmiljön såsom naturskolor och muséer bidrar till mångsidiga lärmiljöer och stöder barnomsorgens fostrande och demokratiska uppdrag.⁶⁴

En högkvalitativ lärmiljö i barnomsorgen är mål- och lärandeorienterad och verksamheten präglas av interaktion, kommunikation, delaktighet och utmaningar mellan vuxna och barn. De vuxna i lärmiljön är viktiga för att ta tillvara möjligheter för lärande utifrån barnets intressen. Barnet får möjligheter att utforska, upptäcka och erfara världen omkring sig genom kompetent personal som kan urskilja, bekräfta och utmana barnets lärandeprocess.⁶⁵ Personalens goda relation till barnet är också central för att skapa en bra lärmiljö.⁶⁶

3.4 PERSONALENS ROLL OCH LÄRANDE

Inom barnomsorgen arbetar personer med olika utbildningar och olika roller. Oberoende av roll ska alla som arbetar inom barnomsorgen vara goda förebilder och följa de riktlinjer och värden som läroplanen anger. Personalens möjlighet till lärande är viktig och den som ordnar utbildningsverksamhet ansvarar för att personalen i tillräckligt hög grad deltar i fortbildning som upprätthåller och utvecklar yrkesskickligheten.⁶⁷

3.4.1 PERSONALENS ANSVAR OCH UPPGIFTER

Daghemsföreståndaren ansvarar för att barnomsorgen och pedagogiken utvecklas, beslutar om enhetens inre organisation och fördelar resurserna inom enheten efter barnens olika förutsättningar och behov. Lärarna är ansvariga för att planera det pedagogiska arbetet och är delaktiga i ledning, planering och utveckling av det pedagogiska arbetet inom hela verksamheten. Hela personalen är viktig för att genomföra barnomsorgens uppdrag och ska aktivt arbeta för detta. En daghems- eller skolföreståndare eller en rektor ansvarar för fritidshemsverksamheten. Hela arbetslaget ansvarar för barnens trygghet och säkerhet i all verksamhet inom barnomsorgen.⁶⁸

⁶⁴ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 8 §, del I

⁶⁵ Sheridan & Williams. Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. (2018)

⁶⁶ Linder, A & Breinhild Mortens, S. Glädjens pedagogik. Studentlitteratur. 2008

⁶⁷ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 6§ del V

⁶⁸ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 3 §, del V

Arbetslaget som samarbetar kring en barngrupp ska arbeta tillsammans för att genomföra barnomsorgens och förundervisningens mål och uppdrag.⁶⁹ De ska aktivt och medvetet stimulera barnen att ta del av samhällets gemensamma värderingar och låta dem komma till uttryck i praktisk vardaglig handling i olika sammanhang. Detta förutsätter att alla i arbetslaget aktivt deltar i diskussioner om barnets lärande och om vad som är viktig kunskap i dag och i framtiden.

I personalens yrkeskompetens ingår att uppfatta pedagogiska möjligheter i olika situationer. Även i vardagssituationer finns en lärandeaspekt som all personal ska ta tillvara. Personalens roll är att stödja barnet i att pröva och använda olika arbetssätt både självständigt och i mindre och större grupper. Personalen bidrar till att barnet utvecklar en förståelse för sig själv och sin omvärld. Utforskande, nyfikenhet och lust att leka och lära ska utgöra grunden för pedagogiken. Personalen ska ta tillvara barnets tankar och idéer för att skapa variation i lärandet, kunna se barnets initiativ och känslotillstånd och flexibelt anpassa sitt agerande därefter.

3.4.2 PERSONALENS LÄRANDE

Det livslånga lärandet omfattar även personalens eget lärande. Lärande, lek och omsorg i barnomsorgen stärks av att verksamheten vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet och ur olika perspektiv speglar den vardag som barn och vuxna möter. Kunskap på vetenskaplig grund är kunskap som baseras på vetenskaplig metod, medan beprövad erfarenhet handlar om professionell erfarenhet, att lärare lär av varandra på ett systematiskt sätt och att kunskapen skriftligt dokumenteras, kommuniceras och sprids.⁷⁰ För att utveckling och lärande ska kunna äga rum behövs en förståelse av och kunskap om vikten av både teori och praktik. Det behövs kompetens i att förstå, tillämpa och hitta ett samspel mellan dessa båda kunskapskällor. Beprövad erfarenhet handlar om att spegla sin egen praktik i resultat från utbildningsvetenskaplig forskning och att få syn på, dokumentera och lära av sina egna kunskaper och erfarenheter på ett systematiskt sätt. Lärande och utveckling inom barnomsorgen innebär lärande både för enskilda och för arbetslag. Trots att ansvarsfördelningen är olika för olika roller behöver kunskapen bli gemensam för arbetslaget som helhet.

⁶⁹ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 8 §, del V

⁷⁰ Sheridan & Williams. Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. 2018. Skolverket. skolverket.se/publikationer

För att personalen ska kunna ansvara över och delta i utvecklingsarbetet inom barnomsorgen behöver därför personalens lärande beaktas och planeras för i verksamheten.

Kollegialt lärande är en sammanfattande benämning för kompetensutveckling där kollegor genom strukturerat samarbete utvecklar sitt lärande i den dagliga verksamheten. Kollegialt lärande innebär en mängd olika sätt att jobba kring verksamhetsutveckling. Det görs både genom att lära av egna och varandras erfarenheter och genom ta tillvara befintlig kunskap, till exempel aktuell forskning, inom området. Kollegialt lärande innebär att personalen själva formulerar frågeställningar, och kännetecknas av systematik, dokumentation, analys och kritisk granskning. Kollegialt samarbete ger vidgade perspektiv och kan på så sätt bidra till professionellt lärande, vilket i sin tur bidrar till barns lärande och utveckling av verksamheten. Genom att systematiskt planera, observera, ifrågasätta och utveckla tillsammans utvecklas en gemensam förståelse av hur barnen mår, vad det beror på och vad som kan göras för att utveckla deras lärande. Dessa kollegiala processer är en förutsättning för att göra erfarenhet till beprövad erfarenhet.⁷¹

Det kollegiala utvecklingsarbetet kan också ske i mindre sammanhang, genom planering, dokumentation, uppföljning och analys. Öppenhet, kreativitet och gemensamt utforskande genom att man testar en idé, modell eller metod kan leda till ny kunskap om vad som leder till ett ökat lärande för barnet och vad som inte gör det. Därefter kan man försöka förstärka det som fungerar och förändra det som inte fungerar, och sprida kunskapen vidare till andra inom den egna enheten eller till andra enheter.⁷² Det kollegiala lärandet är en del av den viktiga reflektionen i pedagogiska dokumentation som beskrivs närmare i kapitel 4.

För att det kollegiala lärande ska fungera och ge effekt krävs att daghemsföreståndarna stöder arbetet genom att skapa praktiska förutsättningar för samarbete inom och mellan arbetslag. Barnomsorgen på Åland uppmanas att använda sig av någon form av kollegialt lärande.

⁷¹ Blossing,U& Wennergren, A-C. Kollegialt lärande. Resan mot framtidens skola. Studenlitteratur. Lund. 2019.

⁷² Hattie, J. Synligt lärande – en syntes, Natur och Kultur Akademisk. (2014)

3.5 SAMARBETE MED VÅRDNADSHAVARE

Barnomsorgen ska främja olika former av samarbete för att gynna barnets utveckling, lärande och delaktighet. Barnomsorgens verksamhet bedrivs i nära samverkan med hemmet, och barnomsorgen ska skapa förtroendefulla relationer med vårdnadshavarna som bär huvudansvaret för barnets fostran, lärande och utveckling. Vårdnadshavarens kännedom om det egna barnet ska, tillsammans med personalens yrkesmässiga kunskaper och erfarenheter, ligga till grund för en respektfylld dialog med fokus på barnets bästa. Barnomsorgen ansvarar för att skapa förutsättningar för samarbetet med vårdnadshavarna, föräldrarna och andra personer som svarar för barnets vård och fostran bland annat genom en aktiv kontakt med hemmen. Familjers olika språkbakgrund behöver beaktas i kontakten så att kommunikationen kan ske smidigt. Barnets och vårdnadshavarnas livsåskådning ska också beaktas i planeringen av barnomsorgsverksamheten.⁷³

För att kunna uppfylla sin fostrande uppgift måste vårdnadshavare få information om hur deras barns lärande och utveckling fortskrider. Vårdnadshavare ska informeras om centrala frågor som gäller verksamheten, till exempel läroplan, arbetsplan och olika evenemang. Genom att kontinuerligt bli informerade om barnets utveckling, mående och lärande kan vårdnadshavare bättre stödja sina barn. Särskilt viktigt är samarbetet med vårdnadshavarna vid övergångar – till barnomsorg, mellan barnomsorgsenheter, till grundskola – samt vid planering och genomförande av stöd för lärande och utveckling.

Samarbetet med vårdnadshavare förutsätter också vårdnadshavarnas engagemang exempelvis genom att de tar del av information från enheten, deltar i möten och i sin tur delger personalen viktig information för att barnets tid i barnomsorgen blir så bra som möjligt.

I kapitel 4.8 berörs också samarbetet med vårdnadshavare då övergångar inom barnomsorgen beskrivs.

⁷³ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 1 §, del II

4. VERKSAMHETEN INOM BARNOMSORGEN

Värdegrunden och verksamhetskulturen utgör basen för verksamheten. All verksamhet ska bygga på den värdegrund, de riktlinjer, de arbetssätt och den pedagogiska grundsyn som beskrivs i kapitel 1–3. Den pedagogiska målstyrda verksamheten ska, i samverkan mellan barn och personal, förverkligas genom en helhetsskapande metod med mål att främja barnets lärande, välbefinnande och mångsidiga kompetens. Barnets intressen och behov utgör tillsammans med lärområdena utgångspunkten för planeringen av verksamheten. Personalen använder sig av varierande metoder och arbetssätt för att stödja barnets personliga växande, utveckling och lärande. All omsorg och pedagogik ska beakta barn i behov av särskilt stöd.

Enligt landskapslagen om barnomsorg och grundskola ska man inom verksamheten säkerställa att alla barn, oberoende av ekonomiska och sociala förhållanden eller funktionsnedsättningar, har tillgång till en inkluderande och jämlik barnomsorg.⁷⁴ Ett barns och dess familjs ekonomiska och sociala förhållanden får inte påverka möjligheten till en jämlik barnomsorg. Avgiften som tas ut för barnomsorgen ska därför omfatta all verksamhet. Detta innebär att verksamheten måste utformas på ett sådant sätt att inga dolda avgifter åläggs vårdnadshavarna exempelvis för medtagande av mellanmål vid utflykter eller för eventuella verksamhets- och kulturbesök.⁷⁵

4.1 KOMMUNENS STYRDOKUMENT

Barnomsorgens verksamhet styrs av landskapslagen om barnomsorg och grundskola och av läroplanen som kompletterar och konkretiserar den övergripande målsättning som lagen anger för barnomsorgen. Kommunfullmäktige ska anta en utbildningsstadga för barnomsorgen med de allmänna grunderna för barnomsorgens verksamhet. Utbildningsstadgan innehåller de allmänna grunderna för barnomsorgens och grundskolans verksamhet i kommunen.

⁷⁴ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 2 §, del I

⁷⁵ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 22 §, del II

Utifrån målsättningar och riktlinjer som slagits fast i lagen, förordningen och läroplanen gör varje gruppfamiljedaghem, daghem och fritidshem upp en arbetsplan som beskriver hur verksamheten ska genomföras. Daghemsföreståndaren ansvarar över att arbetsplanen sammanställs i samråd med personalen, godkänns av kommunen och sänds till landskapsregeringen för kännedom. Vårdnadshavarna ska informeras om innehållet i arbetsplanen.⁷⁶

Arbetsplanen ska inkludera en beskrivning av hur enheten ska förverkliga följande:

1. barnomsorgens målsättning
2. den pedagogiska verksamheten i enlighet med läroplanen
3. de anvisningar som landskapsregeringen utfärdat
4. samverkan mellan vårdnadshavarna, föräldrarna och andra personer som svarar för barnets vård och fostran.

Arbetsplanen ska fungera som ett komplement till läroplanen för att tydliggöra och konkretisera hur enheten arbetar och vilka rutiner som finns gällande de övergripande områdena.

Fritidshemmens arbetsplan beskrivs i kapitel 7.

Följande planer ska göras upp inom kommunen och ska vara digitalt tillgängliga på kommunens eller enhetens hemsida eller liknande:

- Barn- och elevhälsoplan⁷⁷
- Plan för hur övergången mellan barnomsorgen och grundskolan anordnas

Planerna behöver utvärderas, revideras och uppdateras vid behov. Landskapsregeringen ger ut närmare anvisningar med mall för hur arbetsplanen ska göras upp.

4.2 MÅNGSIDIGA ARBETSSÄTT

Ett barn lär med alla sinnen och därför är det viktigt att lärandet i barnomsorgen sker genom att barnet ges möjlighet att bearbeta på flera olika sätt, att lärandet bygger på dialog och relationer, liksom att barnen är medskapare i de verksam-

⁷⁶ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 2 §, del II, Lagförslag 15/2021-2022, 2§ (Ålands lagtings beslut 28/2022)

⁷⁷ LL om barnomsorg och grundskola, 6 §, del IV.

heter och miljöer som de tillhör. Verksamheterna bör därför präglas av variation och bidra till barnets möjligheter att skapa kunskap på många olika sätt. Några viktiga strategier för verksamhetens arbetssätt är, förutom variation, betydelser av lärandesituationen, att utmana och stötta barnet i dess lärande och att vidareutveckla sitt eget kunnande inom en mångfald av områden med syfte att stödja barnets idéer och utveckling.⁷⁸

Barnomsorgens uppdrag och mål samt barnets ålder, behov, förutsättningar och intressen ska styra valet av arbetssätt. Barn lär sig naturligt genom aktiverande arbetssätt som främjar kreativitet och delaktighet. Exempel på detta är spontan och ledd lek, utforskande, fysisk aktivitet och att uppleva och uttrycka sig inom de olika konstformerna. Barnomsorgen ska ta tillvara vardagsrutiner för att se lärandemöjligheter och stödja och utveckla barnets kunskaper och färdigheter. Arbetssätten ska vara mångsidiga och vara både verktyg och föremål för lärandet. Barn i olika åldrar och barn som lär sig på olika sätt får möjlighet att uppleva att de lyckas då de möter ett urval av olika arbetssätt. Pedagogiska arbetssätt såsom upplevelsepedagogik och autentiska lärmiljöer i kombination med möjligheter till fysisk aktivitet och interaktion skapar positiva upplevelser av lärande och motiverar barnet.

Mångsidiga arbetssätt förutsätter mångsidiga lärmiljöer som beaktar barns behov av att röra på sig. Fysisk aktivitet inom barnomsorgen handlar oftast om fysiskt aktiva lekar. Fysisk aktivitet spelar en viktig roll i barnets utveckling och har kopplingar till barnets fysiska tillväxt, utveckling och lärande. Barnomsorgen spelar en viktig roll i främjandet av varje barns rätt till en hälsosam utveckling och det behöver därför finnas gott om tillfällen för fysisk aktivitet inom barnomsorgen.⁷⁹

Barnet ska delta i planeringen och valet av arbetssätt utifrån sina förutsättningar där personalens kompetens och barnets erfarenhet tas tillvara.

4.3 SPRÅKUTVECKLANDE ARBETSSÄTT

Småbarnsåren är viktiga för språkutvecklingen och därför är ett språkutvecklande arbetssätt en av grundstenarna i barnomsorgens verksamhet. Småbarn

⁷⁸ Sheridan & Williams. Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. (2018)

⁷⁹ Osnes,H.Skaug,N.H & Eid Kaarby ,K.M. Kropp, rörelse och hälsa i förskolan. Studietlitteratur.2012.

härmar ofta det de ser och hör och interagerar med andra för att kunna skapa mening och förståelse. Barn utvecklar ett skriftspråk genom samspel med andra omkring dem, genom att experimentera med läsande och skrivande (läs- och skrivhandlingar) och genom att se hur andra omkring dem gör när de läser och skriver. Tal, gester, symboler, bilder och berättande är sätt att uttrycka sig på som barnet kommer i kontakt med och experimenterar med tidigt i livet.⁸⁰ Att i verksamheten fokusera på barnets språkutveckling kan bidra till att stärka barnets självförtroende, trygghet, inkludering och flerspråkighet, såväl som litteracitet och kreativitet.⁸¹ Ett språkutvecklande arbetssätt gynnar alla barn och deras språkutveckling, trots att det är särskilt viktigt för ett barn med utmaningar inom språkområdet eller barn med annat modersmål än svenska.

Språklig medvetenhet och språkutveckling

Att stimulera barnets språkliga medvetenhet och språkutveckling är två viktiga delar i det språkutvecklande arbetssättet inom barnomsorgen. Tidiga insatser på att utveckla barnets språkliga medvetenhet genom fonologiska övningar som genomförs på ett systematiskt, strukturerat och kontinuerligt sätt ger en god grund för barnets fortsatta utveckling mot litteracitet. Fonologisk medvetenhet hos barnet ökar förståelsen av hur bokstav och bokstavsljud hör ihop. Det är därför främjande att fonologiska övningar görs redan innan barnet lärt sig läsa eller innan formell läsinläring. Regelbunden träning i fonologisk medvetenhet är också en förebyggande faktor för barn som kan löpa risk för läs- och skrivsvårigheter i senare åldrar.⁸²

Språkutveckling hos barn inom barnomsorgen sker också när personalens egen språkanvändning används som ett verktyg i vardagen som språklig förebild. Det innebär att personalen själv har ett rikt språkbruk, lite i överkant för barnets språknivå, för att utmana och stimulera barnet vidare i språkutvecklingen.⁸³ Då de vuxna använder ett alltför lågt språkligt tilltal sker inget lärande utan i stället riskeras en upplevelse av uttråkning. En för hög nivå leder till frustration hos barnen.⁸⁴ I verksamheten behöver det därför finnas språkutrymme, det vill säga tid för språkande och för att låta barnet få klä sina upplevelser i ord i dagliga rutinsituationer och övriga aktiviteter.

Läsning, läsmiljöer och läsande förebilder

Barnens process till att bli läsande individer påbörjas i högläsningen. Barn kan redan från tidig ålder förstå att tecknen och bilderna på pappret berättar något som sedan kan läsas upp eller berättas om och om igen. Utan medveten lästräning lär sig barnet hur språket låter och är uppbyggt och att känna igen ordbilder genom att lyssna till och ta del av olika berättelser. Gradvis växer en förståelse fram kring hur berättelser är uppbyggda och att det löper en röd tråd genom en berättelse. När de senare själva ska berätta, eller lära sig läsa och skriva, är detta viktig förståelse och kunskap. Sång, rim, ramsor och ordlekar är också viktiga för att utveckla förståelsen.⁸⁵

I barnomsorgen ska barnen möta en stimulerande läsmiljö där de får lyssna till högläsning och där det finns tid för läsning, där de ser att vuxna läser och där de uppmuntras att interagera med text som finns i de miljöer där de vistas. Det behövs en språkrik miljö, där samtal om det lästa är naturligt förekommande. I en kunskapsrik miljö stimuleras barn till att lära sig mer om världen och om saker som intresserar dem genom att prata med människor, men även genom olika medier. Det är också viktigt med en kommunikativ miljö där barnets lek, kroppslighet och delaktighet främjas och en miljö där barnomsorgen samverkar med andra, framför allt med hemmet, men också med biblioteket. Samspel mellan dessa olika miljöer är utvecklande för läsmiljön. För att läsning ska upplevas som attraktivt är det viktigt att läsmiljön också upplevs som lockande.⁸⁶

Att samverka med hemmet är en del av verksamhetskulturen inom barnomsorgen.⁸⁷ För en god språkutveckling hos barnet behövs en gemensam förståelse med hemmet av hur man som förebild påverkar barns utveckling till läsare. Här är också vårdnadshavare och andra vuxna runt barnet en viktig resurs som läsande förebilder eftersom barn som ser vuxna och äldre barn läsa eller använda texter på olika sätt utvecklar en uppskattning för att använda tryckt material och kan komma att använda tryckt material själva i större utsträckning. Målet för en läsande förebild är att få barn att intressera sig för text och språkets uttrycksmöjligheter samt att upprätta ett livslångt engagemang för läsning. Barnomsorgen har goda förutsättningar att samverka med familjer för att upp-

⁸⁰ Förskola Läsmiljö – att skapa rum för läsande i förskolan, 2016. <http://lasochskrivportalen.skolverket.se>

⁸¹ Håland-Anveden, P. 2017. Främja barns språkutveckling. Skolverket. Modul: Flera språk i barngruppen. Del 2: Språkutvecklande arbetssätt. Stockholm

⁸² Ann-Christine Kjeldsen. The Nordic Model: Language games promoting literacy skills- A 10-year phonological intervention follow-up from kindergartens to grade 9. (2019)

⁸³ Andréasson & Ring. Vikten av att "hitta språket" och bidra till språkutveckling under hela dagen. www.skolverket.se

⁸⁴ Håland-Anveden, P. 2017. Främja barns språkutveckling. Skolverket. Modul: Flera språk i barngruppen. Del 2: Språkutvecklande arbetssätt. Stockholm

⁸⁵ Ann S. Pihlgren. Högläsning, 2019. <http://lasochskrivportalen.skolverket.se>

⁸⁶ Förskola Läsmiljö – att skapa rum för läsande i förskolan, 2016. <http://lasochskrivportalen.skolverket.se>

⁸⁷ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 3 §, del 1

muntra och stimulera barns intresse för läsning och barns språkutveckling på konstruktiva sätt.⁸⁸

Barn med annat modersmål än svenska

Barnomsorgen ska stödja barn med annat modersmål än svenska och ge dem en god grund för deras kulturella och språkliga identitet.⁸⁹ I den värdegrund och pedagogiska grundsyn som beskrivs i läroplanen samt i beskrivningarna av nyckelkompetenserna och lärområdena betonas också att barnomsorgen är en social och kulturell mötesplats. En mötesplats som förväntas förstärka förståelsen för kulturell mångfald och förbereda barn och ungdomar för ett liv i en alltmer internationaliserad värld.

Tiden inom barnomsorgen är viktig för ett barn med annat modersmål än svenska på grund av att den sociala miljön runt ett barn spelar en stor roll för språkutvecklingen. För att bygga upp andraspråket svenska och kunna kommunicera på språket i barnomsorgen och vid andra tillfällen behöver ett barn med annat modersmål än svenska ges möjlighet att utveckla en kommunikativ språkförmåga. Det handlar om att få möjlighet att reflektera kring hur det svenska språket är uppbyggt och strukturerat, gällande ljud/skrift, ordförråd, grammatik, textuppbyggnad, kunskap om hur språket används och kunskap om vad som för tillfället är det bästa sättet att uttrycka sig utifrån situationen.⁹⁰ Detta kan stöttas av ett språkutvecklande arbetssätt, vilket beskrivs ovan.

Det är viktigt att verksamheten har ett uppmuntrande och inkluderande förhållningssätt till barnets språk, vilket innebär att barnets språk, erfarenheter, förkunskaper och egna tankar räknas och berikar arbetet i verksamheten. I detta arbete kan exempelvis digitala hjälpmedel vara ett stöd.⁹¹

För att stödja barn med annat modersmål att utveckla sina kunskaper i svenska är det viktigt att all personal arbetar språkutvecklande, och att se över vilket allmänpedagogiskt stöd som kan ges. Utifrån barnets behov kan det behövas specialbarnomsorg i form av specialpedagogiskt eller mångprofessionellt stöd. Detta stöd utarbetas i enlighet med det som beskrivs i kapitel 6.

⁸⁸ Förskola Läsmiljö – att skapa rum för läsande i förskolan. 2016. <http://lasochskrivportalen.skolverket.se>

⁸⁹ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 6 § del I

⁹⁰ Axelsson, M. 2019. Artikel 1 - Andraspråksinläring och flerspråkighet i den flerspråkiga förskolan med fokus på barn med ett annat modersmål än svenska som nyligen anlänt till Sverige. Skolverket. Stockholm

⁹¹ Håland-Anveden, P. 2017. Främja barns språkutveckling. Skolverket. Modul: Flera språk i barngruppen. Del 2: Språkutvecklande arbetssätt. Stockholm

Flerspråkiga barn är ofta bärare av flera kulturer, vilket också behöver beaktas inom barnomsorgen. Enligt artikel 30 i Barnkonventionen ska barn som tillhör en minoritet ha rätt till sitt kulturliv, sin religion och sitt språk. Barnomsorgspersonalens roll är att bekräfta barnets bakgrund och agera i enlighet med det som beskrivs i lagstiftningen och läroplanen. Vårdnadshavarna har det huvudsakliga ansvaret för att barnet får tillgång till hemmets kulturbakgrund.⁹²

Det är viktigt att barnomsorgens personal får tillgång till fortbildning också inom områden såsom mångfald och flerspråkighet för att på bästa sätt möta och stödja barnet. Det åligger utbildningsanordnaren att se till att personalen får möjlighet att delta i fortbildning som upprätthåller och utvecklar yrkesskickligheten.⁹³

4.4 DIGITALA ARBETSSÄTT

Betydelsen av digitala färdigheter är stor i samhället, samtidigt som det sker en vidareutveckling inom området och personalen inom barnomsorgen behöver förhålla sig till detta. En av barnomsorgens uppgifter är att främja jämlikheten i utbildningen och det är därför viktigt att varje barn får tillräckliga digitala färdigheter för framtiden. Digitala färdigheter är också i sig ett betydande verktyg för lärande. För att möjliggöra kvalitativt lärande i digitala miljöer behövs utöver digitala verktyg och digitalpedagogiskt kunniga också lärare i kombination med kvalitativa digitala tjänster.⁹⁴

Vilka digitala färdigheter som behövs förändras över tid i takt med att samhället, tekniken och olika digitala tjänster förändras, och varierar också med barnets ålder. Digitala arbetssätt och digitala verktyg ska användas på ett medvetet sätt som gynnar barns lärande. Digitala och analoga verktyg behöver finnas sida vid sida och det är personalen som avgör vilka som är lämpliga att använda vid olika tillfällen utifrån vad de kan tillföra verksamheten. Digitalisering i barnomsorgen handlar om att personalen medvetet använder sig av ett varierat utbud av aktiviteter som utvecklar barnens användande så att de själva blir producenter, inte konsumenter, i de digitala miljöerna.⁹⁵

⁹² Landskapsregeringens program för integrationsfrämjande 2020-2023

⁹³ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) 6§ del V

⁹⁴ En pedagogiskt högklassig digital miljö. Kvalitetsdefinition 2021. Utbildningsstyrelsen.

⁹⁵ <https://www.skolverket.se/om-oss/var-verksamhet/skolverkets-prioriterade-omraden/digitalisering/forskolans-digitalisering>

4.5 DOKUMENTATION INOM BARNOMSORGEN

Målsättningen för barnomsorgen är att verksamheten ska bedrivas i nära samverkan med hemmet, ha barnets ålder och individuella behov som utgångspunkt och främja en allsidig fysisk, emotionell, social och kognitiv utveckling. Barnet ska ges möjlighet att påverka verksamhetsinnehållet utifrån sin mognadsgrad.⁹⁶ Med hjälp av dokumentation ges möjlighet att följa barnets utveckling och lärande men också att analysera och utvärdera verksamhetens kvalitet. Dokumentationen är till för att synliggöra barnens lärande. Utifrån dokumentationen om barnen kan personalen också utvärdera sitt eget arbete i barnens lärandeprocess. För att dokumentationen ska vara relevant och ändamålsenlig behöver den ha ett tydligt syfte som utgår från läroplanen. Allt man gör, även all dokumentation, ska i första hand gagna barnet.

Det är viktigt att respektera barnets integritet vid all dokumentation. För att barnets integritet ska kunna respekteras i frågor som rör dokumentation är det viktigt att barnet tillfrågas innan hen dokumenteras och att hen har möjlighet att neka till att bli till exempel fotograferad. Att göra barnet delaktigt i hur och vad som ska dokumenteras är en del i att värna om barnets integritet vid dokumentationstillfällen.

Fritidshemmen kan med fördel i tillämpliga delar i verksamheten inspireras av innehållet i kapitel 4.4 som berör dokumentation.

4.5.1 PEDAGOGISK DOKUMENTATION OCH PLANERING

Pedagogisk dokumentation är ett arbetsätt och ett verktyg som handlar om att göra det pedagogiska arbetet synligt och öppet för tolkning, diskussion, reflektion och insikt. Dokumentation blir pedagogisk dokumentation då personal och barn reflekterar över och diskuterar den. Arbetsättet kopplar samman verksamhetens värden med dess praktik och synliggör hur man i verksamheten arbetar med läroplanen. Pedagogisk dokumentation blir således också ett kollegialt arbetsätt som bidrar till att verksamheten blir en lärande organisation. När den pedagogiska dokumentationen blir en del av det dagliga arbetet bidrar den också till det systematiska utvecklingsarbetet.

⁹⁶ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32), 1 §, del II.

Pedagogisk dokumentation hör ihop med ett utforskande arbetsätt som bygger på ett gemensamt experimenterande och undersökande som inkluderar både barn och personal. Den pedagogiska dokumentationen ger möjligheter till att förverkliga verksamheten utgående från barnen. Den information och förståelse som dokumentationen bidrar till ska användas till exempel för att arbetsätten, lärmiljöerna, verksamhetens mål, metoderna och innehållet ska kunna anpassas enligt barnens intressen och behov.

Pedagogisk dokumentation fokuserar på processer av lärande och innehåll som kan observeras i vardagen. Utgångspunkten för observationerna kan vara ett förutbestämt kunskapsområde i ett projekt, lärområden eller andra aspekter av det pedagogiska arbetet. Observationerna ligger sedan till grund för analys av barnens lärande (tillsammans med barn, vårdnadshavare eller kollegor) och därefter blir det personalens uppgift att utmana det som tycks intressera och engagera barnen i förhållande till det lärande som eftersträvas. Pedagogisk dokumentation är en metod som kan synliggöra praktiken och på detta sätt bilda underlag för samtal och utvärdering av den. Barnens intresse och engagemang bildar utgångspunkten och blir tillsammans med personalens tankar och idéer grunden för det fortsatta arbetet. Arbetsättet är utforskande på så sätt att det i olika pedagogiska situationer inte finns ett på förhand bestämt resultat, utan en öppenhet för att improvisera och planera om.⁹⁷

Pedagogisk dokumentation är ett verktyg för att planera, genomföra, utvärdera och utveckla barnomsorgens verksamhet. Den sker på individnivå för att synliggöra det enskilda barnets utveckling och lärande, på gruppnivå för hela barngruppen och på personalnivå då personalen dokumenterar sig själv och sitt eget agerande i verksamheten. Det som gör dokumentationen pedagogisk är att man i arbetslaget utgår från pedagogiska målsättningar och dokumenterar den verksamhet där målsättningarna blir synliga och konkreta samt analyserar och reflekterar över dokumentationen. Personalen utgår från barnens behov och de pedagogiska målsättningarna när de diskuterar det dokumenterade materialet. Personalen reflekterar över materialet och använder sig av dessa reflektioner i verksamheten framöver. På det sättet påverkar och utvecklar pedagogisk dokumentation verksamheten. Om man inte reflekterar över det dokumenterade är dokumentationen inte lika relevant med tanke på utvärderingen av barnets

⁹⁷ Alnervik, K. 2013. Men så kan man ju också tänka. Pedagogisk dokumentation som förändringsverktyg i förskolan. Högskolan i Jönköping

utveckling och lärande och då är det inte fråga om pedagogisk dokumentation. Reflektion är därför ett viktigt begrepp inom pedagogisk dokumentation och handlar om pågående föränderliga tankeprocesser.⁹⁸

Man kan via det dokumenterade materialet (en anteckning, ett fotografi, en observation, en ljudupptagning, en teckning, pyssel, diskussioner, samtal, lekar) tydliggöra vad barnen intresserar sig för, vilka frågor de vill ha svar på och vad de vill lära sig mer om, och anpassa verksamheten efter det. Dokumentationen synliggör barnets och barngruppens intressen, behov och läroprocess, både för personalen och för barnet själv.⁹⁹ Det är viktigt att dokumentationen kopplas samman med lärområdena, nyckelkompetenserna, barnets egen läroprocess och den pedagogiska verksamheten överlag. Att dokumentera vid flera olika tillfällen hjälper att till exempel få syn på barnens förändrade kunskaper och färdigheter, om barnens intresse har breddats och om något barn är i behov av stöd för sin utveckling och sitt lärande i förhållande till lärområdena.

Pedagogisk dokumentation innebär också en pedagogisk planering, där personalen utgår från barnen. Personalen planerar verksamheten och aktiviteterna utifrån barnens behov och inte i förväg utgående från personalens tankar och idéer. Planeringen behöver beröra frågor som: Vilket stöd behöver barnen i den här gruppen? Vilka är det enskilda barnets behov? Vilka liknande behov finns det i gruppen? Vad intresserar sig barnen för? Utgående från sin egen kompetens och läroplanens intentioner fastställer personalen tydliga målsättningar, exempelvis något de önskar stärka och utveckla hos barnen. Personalen planerar projektbaserat så att barnens behov och målsättningarna harmoniserar med barnens intressen och frågor.

I barnomsorgen ska också barnen få vara delaktiga i dokumentationen, och personalen ska arbeta för att göra barnet delaktigt i dokumentationen på många olika sätt. Barnen kan själva dokumentera sådant som är viktigt för dem på ett lämpligt sätt, till exempel genom att fotografera, skapa, videofilma eller skriva, och sedan går personal och barn tillsammans igenom barnets dokumentation och för en diskussion om det dokumenterade. Barnets dokumentation ska användas aktivt i den pedagogiska dokumentationsprocessen, eftersom den utgör underlag för reflektion och utveckling av verksamheten.

⁹⁸ Skolverket. Dokumentation i förskolan. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/dokumentation-i-forskolan#h-Lasmer>

⁹⁹ Pedagogisk dokumentation. Utbildningsstyrelsen. <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/pedagogisk-dokumentation>

Den pedagogiska dokumentationen blir ett redskap för att synliggöra barnets utveckling och lärande också för vårdnadshavarna. När dokumentationen går igenom tillsammans med barn, vårdnadshavare och personal hittar man olika synvinklar. Genom diskussion skapas en helhetsbild av barnets lärande och utveckling.¹⁰⁰ Under de individuella samtalen som förs mellan vårdnadshavare och personal har personalen en möjlighet att visa delar av den pedagogiska dokumentationen om ett enskilt barn. Personalen kan visa vårdnadshavarna barnets läroprocesser och tillsammans ta fasta på nya målsättningar genom att tillsammans reflektera och diskutera utifrån det samlade materialet i lärloggen för barnets utveckling och lärandeprocesser (se 4.5.3).

4.5.2 PEDAGOGISK DOKUMENTATION PÅ GRUPP- OCH PERSONALNIVÅ

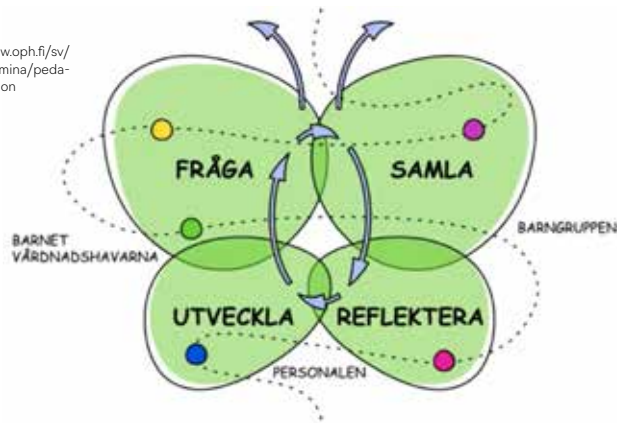
Med hjälp av den pedagogiska dokumentationen kan man lyfta fram och bemöta barnens intressen och teman för det gemensamma lärandet och utforskandet i barngruppen. I planeringen av lärandet och den pedagogiska verksamheten inom barnomsorgen är den pedagogiska dokumentationen ett verktyg som samlar ihop barnens intressen och behov och de olika lärområdena så att de bildar en vardag där målen för mångsidig kompetens och barnens välbefinnande prioriteras. Gruppdokumentation kan användas för att få syn på de förutsättningar verksamheten ger för barnets utveckling och lärande. Den kan till exempel visa hur miljöerna används av barnet, hur talutrymmet fördelas i barngruppen eller vilka metoder arbetslaget använder för att stimulera barnets språkutveckling.¹⁰¹

Det dagliga arbetet med barnet är en viktig utgångspunkt för professionella reflektioner i det kollegiala lärandet. I den pedagogiska dokumentationen är också observation av barnet en viktig del. Arbetssättet utvecklar och stöder såväl barnens växande, lärande och utveckling som personalens yrkeskompetens och lärande. Genom att använda pedagogisk dokumentation i den professionella utvecklingen som en del i det kollegiala lärandet kan viktiga frågor inom barnomsorgen lyftas fram för diskussion, arbetet görs meningsfullare och valet av utvecklingsområden underlättas.¹⁰² Genom att dokumentera kan arbetslaget bland annat

¹⁰⁰ Pedagogisk dokumentation. Utbildningsstyrelsen. <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/pedagogisk-dokumentation>, Skolverket. Dokumentation i förskolan. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/dokumentation-i-forskolan#h-Lasmer>

¹⁰¹ Pedagogisk dokumentation. Utbildningsstyrelsen. <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/pedagogisk-dokumentation>

Bild från <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/pedagogisk-dokumentation>

- se vilka förutsättningar arbetslaget ger för barnens lärande
- ta reda på hur lärmiljön bidrar till barnens utveckling och lärande
- få syn på barnens tidigare erfarenheter och kunskande
- få kunskap om vad barnen utforskar och hur de lär sig
- få reda på vad barnen uppfattar som intressant, roligt och meningsfullt
- kartlägga vilka möjligheter barnen har till delaktighet och inflytande.

4.5.3 LÄRLOGG FÖR BARNETS UTVECKLING OCH LÄRANDEPROCESSER

För att kunna följa varje barns utveckling och lärande behöver det finnas dokumentation för alla barn i daghemsverksamhet inom barnomsorgen och dokumentationen behöver analyseras utifrån vilka möjligheter det enskilda barnet får för att kunna utvecklas och lära. När dokumentationen sker kontinuerligt och systematiskt är det möjligt att följa och analysera hur verksamheten stimulerar och utmanar barnen i deras utveckling och lärande. Det är först när varje barns möjligheter till utveckling synliggörs som det går att utvärdera hur man i verksamheten arbetar för att uppnå målen i läroplanen. Barnet själv ska kunna gå tillbaka och se över sin lärandeprocess, hen behöver själv få se att hen lärt sig och utvecklats.¹⁰³

Då barnet börjar i barnomsorgen påbörjas en lärlogg för barnets utveckling och lärandeprocesser, där barnets samlade pedagogiska dokumentation sparas och

kopplas till verksamhetens mål och lärområden. Material samlas i lärloggen under barnets tid i barnomsorgen utgående från den pedagogiska dokumentationen, arbetet med olika projekt, teman och det lärande som barnet påvisar. Allt som berör barnets läroprocess ska inte dokumenteras och allt dokumenterat behöver inte ingå i lärloggen. Barnets utveckling och lärandeprocesser ska sedan med hjälp av materialet i lärloggen följas upp minst en gång per år i samband med ett utvecklingssamtal tillsammans med vårdnadshavarna. Under samtalet får vårdnadshavarna möjlighet att framföra sina synpunkter, och de noteras i lärloggen. Dokumentationen följer med barnet genom barnomsorgen.

Då barnets utveckling och lärandeprocess följs upp deltar minst en av de personer som ansvarar för barnets utveckling, lärande och omsorg tillsammans med vårdnadshavaren och barnet. Vid daghemmen ansvarar en lärare i barnomsorg/förundervisning för att barnets lärlogg utarbetas och utvärderas. Speciallärare inom barnomsorgen deltar om det finns behov av specialbarnomsorg. Sakkunniga och andra parter som stöder barnets utveckling och lärande deltar vid behov.

Då barnets utveckling och lärandeprocesser följs upp ska fokus särskilt läggas på hur verksamheten organiserats och hur pedagogiken genomförts så att man inte fokuserar på bedömning av barnet. Målsättningar beskriver hur verksamheten kan ordnas så att barnet utvecklas vidare. Under förundervisningsåret genomför speciallärarna i barnomsorg en kartläggning över barnets utveckling och lärande för att identifiera eventuellt behov av stöd och/eller extra utmaningar. Detta dokumenteras som en del av lärloggen.

En systematisk dokumentation är viktig för att upptäcka behov av stöd. Då barnets utveckling och lärandeprocesser följs upp ska man vid behov ange barnets behov av stöd för utveckling och lärande och hur stödet ska genomföras. Detta nedtecknas i en plan för barnets stöd för utveckling och lärande, SUL, och är en del av lärloggen. I kapitel 6 beskrivs närmare arbetsgången för planen för stöd för utveckling och lärande.

Inom fritidshemmet och lekverksamheten behöver inte barnets utveckling och lärande samlas i en lärlogg. Fritidshemmet behöver dock i arbetsplanen beskriva samverkan med vårdnadshavarna, och ett led i att skapa goda rutiner för detta

¹⁰³ Pedagogisk dokumentation. Utbildningsstyrelsen. <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/pedagogisk-dokumentation>, Skolverket. Dokumentation i förskolan. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/dokumentation-i-forskolan#h-Lasmer>

är att kunna samtala kring barnets tid i fritidshemmet. Därför kan fritidshemmen med fördel också använda sig av samma princip där pedagogisk dokumentation samlas i en logg/portfolio för att ha som utgångspunkt vid samtal med vårdnadshavare.

Landskapsregeringen förtydligar i närmare anvisningar med mall hur lärloggen ska utformas.

4.6 SEKRETESS INOM BARNOMSORGEN

Handlingar som innehåller uppgifter om personliga eller ekonomiska omständigheter som gäller ett barn eller medlemmar av barnets familj ska hållas hemliga. En sekretessbelagd handling eller en kopia eller utskrift av en sådan handling får inte visas för eller lämnas ut till utomstående.¹⁰⁴ Personal får inte för utomstående röja vad de vid skötseln av sina uppgifter enligt lag fått veta om personliga eller ekonomiska omständigheter som rör ett barn eller medlemmar av barnets familj, om inte den berörda personen gett sitt samtycke till detta. Om den berörda personen inte själv kan bedöma innebörden av samtycket, ska samtycket begäras av vårdnadshavaren.

Trots bestämmelserna kring detta har personalen rätt att utan samtycke lämna uppgifter till varandra och till organ inom kommunens förvaltning som är nödvändiga för att ett barns barnomsorg och skolgång ska kunna ordnas på ett ändamålsenligt sätt. En barnomsorgs- och utbildningsanordnare också rätt att avgiftsfritt få nödvändiga uppgifter av social- och hälsovårdsmyndigheterna om uppgifterna behövs för att kunna ordna barnomsorgen för ett barn. I dessa fall behövs vårdnadshavaren underrättas om detta och om vilken information som lämnas ut.¹⁰⁵ Vid övergångar finns rätt att lämna över uppgifter så att den tidigare anordnaren av barnomsorg får föra över uppgifter som är nödvändiga för ordnande av barnomsorgen på ett ändamålsenligt sätt till den blivande anordnaren. Bestämmelsen kan tillämpas då barnet övergår från barnomsorg till grundskola och då ett barn byter daghem.¹⁰⁶

Oberoende av skyldigheten att iaktta sekretess har personalen också rätt att till

polisen anmäla uppgifter som är nödvändiga för bedömningen av ett hot mot liv eller hälsa eller för förhindrande av en hotande gärning, om de vid fullgörandet av uppgifterna har fått kännedom om omständigheter som ger skäl att misstänka att någon löper risk att bli utsatt för våld.

Personal som får vetskap om ett barns behov av vård och omsorg förutsätter att behovet av barnskydd utreds är skyldiga att anmäla detta till det organ som svarar för socialvården i kommunen.¹⁰⁷

4.6.1 SEKRETESS GÄLLANDE INDIVIDUELL DOKUMENTATION OM BARNET

Lärloggen för barnets utveckling och lärandeprocess, samt planen för stöd för utveckling och lärande, SUL, är sekretessbelagda. Då ett barn övergår från barnomsorgen till grundskolan överförs uppgifter som är nödvändiga för att ett barns barnomsorg och skolgång ska kunna ordnas på ett ändamålsenligt sätt.¹⁰⁸ Bestämmelserna kring sekretess innebär att materialet i loggen för barnets utveckling och lärandeprocess inte överförs i sin helhet. Däremot överförs information som framkommit genom kartläggningen som gjorts under förundervisningsåret och som anses nödvändig för ordnande av barnets skolgång, och i de fall en aktuell plan för stöd för utveckling och lärande (SUL) finns överförs även nödvändig information som framkommer i denna, samt annan information som personalen (som omfattas av sekretessbestämmelsen) bedömer som nödvändig. Om detta ska vårdnadshavarna informeras.

4.7 ÖVERGÅNGAR I VERKSAMHETEN

Övergången från hemmet, inom barnomsorgen och från förundervisning till grundskolan är viktiga skeden i barnets liv. En smidig övergång främjar barnens känsla av trygghet och välbefinnande samt deras förutsättningar för tillväxt och för att lära sig. Rutiner vid övergångarna ska beskrivas i arbetsplanen och utvärderas och utvecklas genom samarbete bland personalen. Respons från vårdnadshavarna ska också beaktas. Barnomsorgen ansvarar för att skapa förutsättningar för att samarbetet med vårdnadshavarna ska kunna fungera. För att ett lyckat samarbete ska vara möjligt förutsätts att personalen är aktiv och har kontakt med hemmen. Det är viktigt att personalen lyssnar och är lyhörd, öppen

¹⁰⁴ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 9 §, del V

¹⁰⁵ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 11 §, 3 mom. del V

¹⁰⁶ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 9 §, del V

¹⁰⁷ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 9 §, del V

¹⁰⁸ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 9 §, del V

och ärlig i kommunikationen med vårdnadshavarna för att skapa goda förutsättningar för trygga övergångar för barnet. I loggen för utveckling och lärande kan övergångarna dokumenteras, diskuteras och utvärderas. Information som är nödvändig för anordnande av stöd för lärande och utveckling överförs när barnet övergår från en enhet till en annan eller från ett utbildningsstadium till följande. Vid övergångarna och i synnerhet vid beslut om att inleda grundskolan vid en avvikande tidpunkt ska man även utnyttja den sakkunskap som tidigare och framtida lärare har om barns växande och lärande.

Från hemmet till barnomsorgen

Samarbetet med vårdnadshavarna börjar då en ansökan om barnomsorgsplats för barnet inlämnas och det för barnet sker en övergång från hem till barnomsorg. Före den egentliga starten ges varje barn möjlighet till inskolning för att garantera en så trygg och bra start som möjligt för det enskilda barnet. Inskolningen utformas enligt barnets behov. Under inskolningen är vårdnadshavare eller annan anknytningsperson närvarande på barnomsorgsenheten. Målet med inskolningen är att barnet successivt i egen takt, med vårdnadshavaren nära till hands bekantar sig med enhetens verksamhet.

Inom barnomsorgen

Då barnet byter grupp inom eller mellan barnomsorgsenheter bör personalen vara uppmärksam på hur en sådan övergång kan ske med tanke på barnets bästa. Personalen ska då i samråd med vårdnadshavarna planera för att skapa en så trygg övergång som möjligt för barnet. Ibland kan det med tanke på barnets bästa vara aktuellt med en kort inskolning.

4.7.1 ÖVERGÅNG FRÅN FÖRUNDERVISNING TILL GRUNDSKOLA

Förundervisningen och grundskolan ska på ett förtroendefullt sätt samverka med varandra för att stödja barnets/elevens utveckling och livslånga lärande och skapa en innehållsmässig kontinuitet. Barnet i förundervisningen ska få bekanta sig med grundskolans nybörjarundervisning och den kommande skolmiljön. Rutiner för detta ska beskrivas i kommunens plan för samarbete och övergång för barnomsorg till skola och innehålla möjligheter att diskutera med barnet och vårdnadshavaren om mål, uppdrag och förfaringssätt. Barn och vårdnadshavare

till barn som övergår till grundskola ska också informeras om fritidshemsverksamheten i kommunen.

Inför skolstarten

Tidpunkten för skolstarten kan variera utifrån barnets bästa med beaktande av barnets sociala och emotionella mognad samt även kognitiv, språklig, matematisk, kroppslig och motorisk mognad. En viss självständighet i vardagssituationer samt intresse och nyfikenhet för lärandet underlättar skolstarten och hänsyn tas till relationen mellan barnets mognad och vad ett eventuellt uppskovsår i daghemmet kunde ge. Under förundervisningsåret genomför speciallärarna i barnomsorg i samarbete med lärarna i barnomsorg/förundervisning en kartläggning. Kartläggningen görs som ett komplement till det som redan dokumenterats i barnets lärologg under barnets tid inom barnomsorgen. Kartläggningen är en del av den samlade dokumentationen kring barnets utveckling och lärande som kan ligga till grund då tidpunkten för skolstarten diskuteras. Då alternativ, kring tidpunkt för skolstarten, diskuteras och övervägs ska vårdnadshavarna inkluderas i ett så tidigt skede som möjligt.

Rätten till skolgång börjar då barnet blir läropliktigt, men kommunen kan på ansökan av vårdnadshavaren av särskilda skäl ge ett barn rätt att börja sin skolgång ett år tidigare eller ett år senare än det år då barnet blir läropliktigt.¹⁰⁹ Vid en eventuell tidigare- eller senarelagd skolstart ska vårdnadshavaren lämna in en ansökan till kommunen. Kommunen har en skyldighet att se till att ett ärende utreds tillräckligt och på behörigt sätt och skaffa den information och den utredning som behövs för att ärendet ska kunna avgöras. Det åligger vårdnadshavaren att lägga fram en utredning och påvisa grunder för sina yrkanden.¹¹⁰

¹⁰⁹ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 2 §, del III

¹¹⁰ Förvaltningslag, (2008:9), 26§

4.8 UTVÄRDERING AV BARNOMSORGEN

Ett bra kvalitetsarbete bygger på att barnomsorgens personal planerar, följer upp och utvärderar sitt eget arbete, tar tillvara resultaten och omsätter dem i olika åtgärder för att utveckla verksamheten. Det är kommunens ansvar att se till att enheten har förutsättningar att göra detta.¹¹¹ Genom utvärdering kan enheten fånga upp vad som fungerat bra och vad som fungerat mindre bra. Det är viktigt att alla parter, barnen, vårdnadshavarna, ledningen och personalen, utvärderar verksamheten. Då enheten arbetar med den pedagogiska dokumentationen på grupp- och personalnivå såsom beskrivs i 4.4.2 skapas en god grund för utvärdering av verksamheten.

Inom barnomsorgen bör man kontinuerligt utvärdera hur läroplanen har förverkligats i verksamheten. Utvärderingen kan fokusera på bland annat personalens kommunikation med barnen, stämningen i gruppen, pedagogiska arbetssätt, verksamhetens innehåll, samarbetet med hemmen, barnhälsan, personalresurserna, utrymmena eller lärmiljöerna. I ett daghem ansvarar daghemsföreståndaren för att möjliggöra och följa upp utvärderingen medan det i ett fritidshem är rektorn eller daghemsföreståndaren som har det ansvaret. Resultaten av utvärderingen ska fungera som ett instrument för verksamhetens interna utveckling och vid behov leda till justeringar av verksamhetsidén och arbetsrutinerna. Uppföljningen och utvärderingen syftar alltså till att synliggöra resultat och ge underlag för eventuella förändringar. Det är inte bara fråga om att kontrollera hur ansvaret fullföljts, utan en fråga om hur arbetet ska fortsätta och utvecklas.

Daghemsföreståndaren eller rektorn behöver planera hur uppföljningen och utvärderingen ska genomföras och på vilket sätt enhetens viktigaste kontaktnät och kringgrupper, bland annat vårdnadshavare och andra enheter inom barnomsorgen, ska medverka och informeras. Det är viktigt att personalen och barnen tillsammans utvärderar sitt gemensamma arbete. Personalens målinriktade och systematiska självvärdering har en central roll i att upprätthålla och utveckla kvaliteten inom barnomsorgen. Den pedagogiska dokumentation som har samlat in under en längre tid är en viktig del av utvärderingen av den pedagogiska verksamheten och personalens självvärdering av verksamheten.

¹¹¹ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 43 §, del II

Kommunfullmäktige ska anta en utbildningsstadga för barnomsorgen och grundskolan och kommunen har ansvar över att planera, genomföra, uppfölja och utvärdera barnomsorgen i kommunen.¹¹² Utbildningsstadgan ska innehålla de allmänna grunderna för barnomsorgens och grundskolans verksamhet. Utbildningsstadgan ska skickas till landskapsregeringen för kännedom, eftersom landskapsregeringen har det övergripande ansvaret för utvecklingen av barnomsorgen.¹¹³ Kommunen bestämmer själv vilka metoder som ska användas vid utvärderingen på kommun- och enhetsnivå. Det är viktigt att de lokala beslutsfattarna, vårdnadshavarna och personalen inom barnomsorgen har aktuell information om hur barnomsorgen genomförs och om dess kvalitet. Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet är tillsynsmyndighet för barnomsorgen.

¹¹² LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 42-43 §, del II

¹¹³ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 2 §, del II

5. LÄROMRÅDEN INOM BARNOMSORGEN

För att planera en kvalitativ barnomsorg och för att stödja barnets utveckling och lärande är det viktigt att det råder balans mellan social, emotionell, fysisk och kognitiv utveckling. Därför är det viktigt att i planeringen av verksamheten beakta och känna till betydelsen av lek, kontakt med naturen, musik, konst och fysisk aktivitet. Det är också centralt att man i verksamheten främjar barnets deltagande, initiativ och självständighet, låter problemlösning och kreativitet ta plats och uppmuntrar lärande som omfattar resonemang, undersökning och samarbete.¹¹⁴ Utifrån detta ska lärarna i barnomsorg tillsammans med barnet planera och genomföra en mångsidig och helhetsskapande pedagogisk verksamhet med utgångspunkt i fem lärområden.

Dessa fem lärområden är likvärdiga och barnet har rätt att få mångsidiga upplevelser inom de olika lärområdena. Personalen ska se till att den pedagogiska verksamheten, som planeras av lärare i barnomsorg, men förverkligas av hela arbetslaget tillsammans, främjar utvecklingen och lärandet hos barn i olika åldrar.

Lärområden inom barnomsorgen:

- Språk och kommunikation
- Skapande, kultur och estetiska uttrycksformer
- Mångfald, gemenskap och samhälle
- Matematiskt tänkande, hållbarhet och utforskande
- Kropp, hälsa och utveckling

Det är viktigt att alla barn har möjlighet att lära sig och få arbeta i egen takt och utveckla sina färdigheter i mångsidiga lärmiljöer i växelverkan med andra barn, läraren och den övriga personalen. Syftet med lärområdena är att erbjuda barnet nya och inspirerande lärandeupplevelser och möjligheter att arbeta med uppgifter som innehåller lämpliga utmaningar i lärandet. Barnets olika behov av stöd ska beaktas i verksamheten och barnet ska ges tillräckligt stöd genast när behov uppstår.

¹¹⁴ Europeiska Unions råd. Rekommendation om förskoleverksamhet och barnomsorg av hög kvalitet. (2019/C 189/02)

För varje lärområde beskrivs den pedagogiska verksamhetens uppdrag. Varje barn ska ges möjlighet att utveckla olika förmågor, intressen och färdigheter kopplat till uppdraget inom de olika lärområdena, utifrån var hen själv befinner sig i sin utveckling och lärandeprocess. De förmågor barnen ska ges möjlighet att utveckla under sin tid i barnomsorgen beskrivs under rubriken verksamhetsmål. Efter att de olika förmågorna presenterats följer också en beskrivning av arbetssätt och tänkbart innehåll, aktiviteter, förhållningssätt och metoder som gynnar barnets möjlighet till att utvecklas inom lärområdet. Beskrivningen av arbetssätt och innehåll ska inte ses som en komplett redogörelse utan som inspiration och vägledning i arbetet, där också annat kan ingå.

Arbetet med de yngsta barnen

I arbetet med de yngsta barnen i barnomsorgen arbetar man utifrån samma lärområden som berör hela barnomsorgen, men utifrån de yngsta barnens behov och sätt att lära och upptäcka. Arbetet med små barn sker i nära samspel mellan vuxen och barn, där en trygg anknytning är viktig och kräver tillräckligt med tid. Vardagens omsorgssituationer blir viktiga för lärandet.¹¹⁵ Mycket av lärandet med de yngsta barnen sker i omsorgssituationerna, och behöver därför betraktas som grundläggande i det pedagogiska arbetet med de allra yngsta. Dessa bör ses som inlärningsstillfällen som måste tillåtas ta tid.¹¹⁶

I arbetet med de yngsta barnen kan man ta sig an lärområdena ur det perspektiv som passar de yngsta bäst. Att beakta då är bland annat att de yngsta barnen upptäcker och tar sig an världen genom alla sinnen och att de behöver få möjlighet att känna, höra, smaka, lukta och titta. Ju fler sinnen som stimuleras desto bättre, både med tanke på att barn är individer och lär på olika sätt och för att inte begränsa barnen i deras lärande utan snarare öppna upp för mångfald och variation. De yngsta barnen kommunicerar i huvudsak ickeverbalt, och personalen behöver kunskap om hur de yngsta barnen kommunicerar, samtidigt som de själva medvetet bör använda talet för att benämna, beskriva och utvidga barnens värld.¹¹⁷

¹¹⁵ Johansson, E. 2011. (2:a rev. upplaga) Möten för lärande. Pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan. Skolverket. Stockholm

¹¹⁶ Granberg, A. Småbarnsmetodik. Liber. Stockholm, 1999.

¹¹⁷ Hildén, E. 2018. Undervisning tillsammans med de yngsta förskolebarnen. Skolverket. Stockholm

Förundervisningen

Förundervisningen ges under de arbetsdagar som landskapsregeringen fastställt under minst fyra timmar per dag. Syftet med förundervisningen är att förbereda barnet för livet, fortsatt lärande och utbildning. Förundervisningen kan bedrivas ihop med övrig barnomsorgsverksamhet och/eller separat för de barn som ingår i förundervisningen. Det är dock centralt att lärandet pågår för alla barn, utifrån barnets behov, intressen och personliga förutsättningar, under hela dagen.

Under förundervisningsåret arbetar man utifrån samma lärområden som berör hela barnomsorgen, men med förstärkt fokus på skolförberedande centralt innehåll. Det centrala innehåll som ska behandlas under förundervisningsåret presenteras under rubriken centralt innehåll för förundervisningsåret. Även om innehållet är skolförberedande ska det bearbetas med leken som utgångspunkt och genom mångsidiga arbetsätt, med konkret och visuellt material och genom ett gemensamt utforskande.

Arbetsområden för fritidshemmen beskrivs i kapitel 7 och lekverksamheten beskrivs i kapitel 8.

5.1 SPRÅK OCH KOMMUNIKATION

Uppdrag

Barnomsorgen har som uppdrag att stödja utvecklingen av barnens språkliga kunskaper och färdigheter samt deras språkliga identiteter och att stärka barnets intresse och nyfikenhet för språk, texter och kulturer. Barn kan lära sig flera språk samtidigt, till exempel så att språken utvecklas och används på varierande sätt i olika sammanhang. Inom verksamheten ska man ta hänsyn till att barn lever i olika språkliga miljöer. Språkbruket och sättet att kommunicera varierar mellan hemmen och i vissa hem talas det flera språk. I barnomsorgen ska språklig och kulturell mångfald synliggöras i samarbete med vårdnadshavarna, vilket stöder utvecklingen av barnets språkliga identiteter. Med tanke på språkinläringen är det viktigt att vara medveten om att barn i samma ålder kan befinna sig i olika skeden av språkutvecklingen.

Verksamhetsmål för barnomsorgen

I barnomsorgen ska barnet ges möjlighet att

- öva sin språkliga medvetenhet genom fonologiska övningar som genomförs på ett systematiskt, strukturerat och kontinuerligt sätt
- utveckla sitt intresse för berättelser, bilder och texter i olika medier, såväl digitala som andra
- utveckla sin förmåga att ställa frågor, återberätta, förklara och diskutera i olika sammanhang
- utveckla sitt intresse för skriftspråk samt sin förståelse för symboler och hur de används för att förmedla budskap
- få handledning i utvecklandet av olika finmotoriska färdigheter (kopplat till handskrift) utgående från barnets eget intresse och initiativ
- utveckla ett språkligt intresse och ett rikt, inkluderande och nyanserat språk
- utveckla sin förmåga att lyssna på andra, öva på att be om ordet och tala inför och med andra

- utveckla förmågan att använda bilder, föremål och tecken som stöd för kommunikationen
- teckenspråk, om barnet har hörselnedsättning, är dövt eller av andra skäl har behov av teckenspråk
- på ett mångsidigt sätt ta del av barnlitteratur och lyssna till olika texter och diskutera dem tillsammans
- inspireras att tillsammans och på egen hand känna igen och producera bokstäver och ord på olika sätt utgående från sin förmåga och sitt intresse i för dem relevanta sammanhang
- utveckla sin förmåga att uttrycka och kommunicera känslor
- tillsammans iakttä olika språk och synliggöra de språk som talas i barngruppen och i närmiljön.

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att

- barnet får fördjupa sin språkliga medvetenhet genom fokus på språkets uppbyggnad av ord, stavelser och ljud och genom fonologiska övningar som genomförs på ett systematiskt, strukturerat och kontinuerligt sätt
- barnet får producera egna berättelser på ett lekfullt sätt
- utifrån barnets behov stötta finmotoriska färdigheter kopplat till handskrift
- barnet får pröva på att använda tangentbord och andra digitala verktyg för sitt skrivande
- barnet övar på att återberätta, visualisera och bekanta sig med vad som står mellan raderna i berättelser
- barnet tillsammans och på egen hand övar sig i att känna igen och bekanta sig med att producera och avkoda bokstäver och ord
- reflektera kring säker, ansvarsfull, inkluderande och hänsynsfull kommunikation, även i digitala sammanhang.

Arbetsätt och innehåll

Personalen i verksamheten verbaliserar den dagliga verksamheten (t.ex. känslor, föremål, handlingar) och erbjuder en mångfald av språkliga modeller samt använder ett rikt och korrekt språk. Personalen ser till att det finns utrymme och strukturer för barnet att utveckla sin språkliga medvetenhet genom fonologiska övningar som genomförs under ledning av personalen på ett systematiskt, strukturerat och kontinuerligt sätt. I verksamheten lockar och uppmuntrar personalen till och ger tid för barnets berättelser, förklaringar och diskussioner. De tar del av barnets intressen och upplevelser, lyssnar aktivt, bekräftar och berikar språkligt det barnet berättar. I verksamheten skapas möjligheter och rutiner som lockar till växelverkan och berättande i små grupper. Barnets alster såsom berättelser och olika typer av kommunikation dokumenteras. Personalen läser högt för barnet och använder böcker pedagogiskt, normmedvetet och målinriktat och bekantar barnet med barnlitteratur, sagor, ramsor och sånglekar. Personalen erbjuder under högläsningen också flera olika texttyper som berättande, beskrivande och instruerande texter. Barnet får bekanta sig med olika visuella, auditiva och audiovisuella meddelanden och texter och personalen uppmuntrar barnet att lekskriva och lekläsa. Personalen visar att alla språk är lika värdefulla och barnet får använda alla sina språkliga resurser i barnomsorgen för att bidra till att barnets identitet och självkänsla stärks. I verksamheten används bilder, föremål och tecken som stöd för kommunikationen och barnet uppmuntras att kommunicera på olika sätt. Personalen fäster uppmärksamhet vid och berikar den språkliga lärmiljön genom att ha bilderböcker framlagda på barnets nivå, skapa lugna läshörnor, använda bilder och foton som uppmuntrar till diskussion och ha skrivna texter, ord och bokstäver synliga på barnets nivå. Personalen använder digitala verktyg för till exempel läsning/högläsning så att det tillför en ny dimension i det språkutvecklande arbetssättet.

5.2 SKAPANDE, KULTUR OCH ESTETISKA UTTRYCKSFORMER

Uppdrag

Barnomsorgen ska stödja utvecklingen av barnets musikaliska, visuella, verbala och kroppsliga uttrycksförmåga och att låta barnet bekanta sig med traditioner, kulturarv och olika konstarter kopplat till lärområdet. Barnet ska ges möjlighet att pröva på olika uttrycksformer på ett kreativt sätt. Att få uppleva olika konstformer främjar barnets förutsättningar för lärande och sociala färdigheter, en positiv självbild och förmågan att förstå och strukturera sin omvärld. Förmågan att tänka och lära sig utvecklas då barnet undersöker, tolkar och skapar mening genom att öva att uttrycka sig på olika sätt. Förmågan att fantisera och föreställa sig olika saker är central också då barnets estetiska tänkande utvecklas. Att bekanta sig med konst och olika uttrycksformer stärker barnets mångsidiga kompetenser också när det gäller delområdena multilitteracitet och förmåga att delta och påverka. Upplevelser av konst och kultur stärker barnens förmåga att ta till sig, ta del av och skapa kultur.

Verksamhetsmål för barnomsorgen

I barnomsorgen ska barnet ges möjlighet att

- utveckla sitt intresse för kultur genom att se och uppleva konst och annan kultur på ett mångsidigt sätt i sin närmiljö
- uppleva, gestalta och kommunicera verbalt och kroppsligt genom olika estetiska uttrycksformer som bild, form, slöjd, drama, rörelse, sång, musik och dans
- konstruera, forma och skapa genom att använda olika material och tekniker, även digitala
- skapa bilder genom att pröva på olika tekniker, verktyg och material och inspireras att återanvända material
- utveckla sin fantasi och sin förmåga att använda fantasi i sitt skapande

- få erfarenheter av rytm och ordrytm, använda kroppen som instrument och bekanta sig med olika instrument
- lyssna till och uppleva musik och att iakttä ljudmiljön
- ta del av traditionella sånger och sånglekar utgående från intresse i barngruppen.

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att

- barnet får pröva olika instrument
- barnet utvidgar sitt ordförråd genom att bekanta sig med ord och begrepp som anknyter till skapande, musik, kultur och konst
- barnet utvidgar sin kännedom om den gemensamma sångskatten till att innefatta också sånger från hela världen
- studera och diskutera konst
- bekanta sig med de olika grundfärgerna och vad som händer då man blandar dem
- fördjupa sina kunskaper om konstruktioner, material och tekniker i slöjd genom att till exempel modellera, sy, bygga och snickra och använda olika arbetsredskap.

Arbetsätt och innehåll

Barnet får pröva att skapa bilder på olika sätt och med olika verktyg och material, till exempel genom att måla, rita, bygga och skapa mediepresentationer. Tillsammans med barnet iakttas och diskuteras bilder, konstverk, medieinnehåll och föremål som barnet själv har producerat och olika objekt i naturen och den byggda miljön. Barnet handleds i att beskriva sina tankar om budskapet i bilderna. Bilder kan studeras med avseende på till exempel färg, form, material, upphovsman, och vilka känslor de framkallar. Barnet ges möjligheter att experimentera med, undersöka och kombinera olika mjuka och hårda material samt att lära sig de tekniker som behövs i arbetet. Barnet får planera och skapa olika verk och föremål som sedan synliggörs i lärmiljöerna och diskuteras tillsammans. I samband med arbetet kan man undersöka och ta vara på såväl hantverkstraditioner som anknyter till barnens bakgrund som lokala hantverkstraditioner. Barnets förmåga att uppfatta musik, ljudnivå, ljudstyrka och klang utvecklas genom lekfull musikalisk

verksamhet. Man sjunger och säger ramsor tillsammans, prövar olika instrument, lyssnar till musik och rör sig till musik. Barnet uppmuntras att uttrycka sig verbalt och kroppsligt till exempel med hjälp av drama, dans och lek.

5.3 MÅNGFALD, GEMENSKAP OCH SAMHÄLLE

När barnet börjar i barnomsorgen blir livsmiljön utanför hemmet större. Utöver det egna hemmets familjekonstellation, traditioner, vanor, värderingar och åskådningar möter barnet också andra sätt att tänka och handla. Barnomsorgens uppdrag är att utveckla barnets förmåga att förstå mångfalden och samhället och att öva sig att fungera i den i en gemenskap. Genom att fundera över närmiljöns historia och aktuella frågor riktas barnets intresse mot samhällsfrågor. Att reflektera över etiska val i vardagen, utveckla sina emotionella färdigheter och att träna ett respektfullt bemötande stärker barnets sociala färdigheter. Att bekanta sig med seder och bruk, religioner och andra åskådningar i närmiljön i kombination med andra övergripande mål stöder utvecklingen av barnets kulturella och sociala färdigheter samt mångsidiga kompetens med avseende på tänkande och lärande.

Verksamhetsmål för barnomsorgen

I barnomsorgens ska barnet ges möjlighet att

- utveckla sin sociala kompetens (kamratskap, lekfärdigheter, samarbetsförmåga och gruppsamhörighet) och öva sig i hur konflikter kan hanteras på ett konstruktivt sätt
- bekanta sig med de religioner och övriga åskådningar som finns i närsamhället
- utveckla sin förmåga att skapa och upprätthålla relationer
- reflektera över hur ord och yttranden kan uppfattas av och påverka en själv och andra
- få kunskap om och utveckla ett intresse för närmiljön och hembygden, åländsk kultur och åländska traditioner

- utveckla sin förmåga att uttrycka tankar och åsikter så att barnet kan påverka sin situation
- lära sig förstå att människor är olika men ändå lika värda
- använda digitala verktyg på ett medvetet sätt som främjar lärande samt reflektera över innehåll och trovärdighet
- bekanta sig med regler för hur man för sig säkert i trafiken och i närmiljön
- reflektera över frågor kring demokrati och medbestämmande och barnets rättigheter.

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att

- barnet får bekanta sig med barnets rättigheter utgående från FN:s barnkonvention
- skapa gemensamma förhållningsregler för verksamheten
- reflektera över olika livsfrågor tillsammans med andra, till exempel kamratskap, rättvisa och begränsande normer
- bekanta sig med historiska händelser, personer, kulturer och kulturarv som intresserar barnen
- barnet får möjlighet att utvidga sitt ordförråd genom att bekanta sig med ord och begrepp som anknyter till religioner, åskådningar, samhälle, mångfald och traditioner
- barnet tillsammans med läraren får bekanta sig med medier och diskutera dessa utifrån intresse.

Arbetsätt och innehåll

Personalen ska stödja barnets förmåga till etiskt tänkande genom att tillsammans i barngruppen fundera på etiska frågor som förekommer i olika sammanhang eller som barnet funderar över. Etiska frågor ska behandlas så att barnet kan känna sig tryggt och inkluderat. Personalen stöder barnets förmåga att förstå rätt och fel, samt hur de egna valen påverkar andra, genom att bland annat tillsammans med barnen i barngruppen fundera över gruppens regler och varför de behövs. Tillsammans med barnet bekantar man sig med olika åskådningar och traditioner som hänger ihop med dem, till exempel i samband med årstidsfester och evenemang samt i olika situationer i vardagen såsom vid påklädning eller måltider.

Personalen uppmärksammar barnet på att människor kan ha olika värderingar som styr deras uppfattningar och handlingar samtidigt som de förankrar barnomsorgens värdegrund. Målet är att främja ömsesidig respekt och förståelse för olika åskådningar samt stödja barnens kulturella och åskådningsrelaterade identiteter. Personalen stimulerar barnets samspel med andra samt hjälper och stöder barnet i att bearbeta konflikter, reda ut missförstånd, kompromissa och respektera sig själv och andra. Genom att fundera över närmiljön, åländsk kultur och åländska traditioner, även ur ett dåtid- och framtidsperspektiv, riktas barnens intresse mot historiska frågor och byggandet av en hållbar framtid. Barnet ges möjligheter att leva sig in i historiska händelser och situationer. Viktiga informationskällor är barnet självt och dess personliga historia samt personer, föremål och platser i den närmaste omgivningen. Också vårdnadshavarens sakkunskap om sitt eget kulturarv kan utnyttjas. Det förflutna kan utforskas till exempel med hjälp av lekar och musik som var aktuella förr, ur ett dåtidsperspektiv. Utöver det förflutna och nutiden är det viktigt att fundera över framtiden och hur vi kan påverka och bidra till en hållbar framtid.

5.4 MATEMATISKT TÄNKANDE, HÅLLBARHET OCH UTFORSKANDE

Uppdrag

Barnomsorgen har som uppdrag att ge barnet möjlighet att utforska, strukturera och förstå sin omgivning. Barnet uppmuntras att röra sig i naturen och närmiljön. Verksamheten ska bidra till att utveckla barnets intresse för och kunskaper om natur, teknik, matematik och närmiljön genom att ge dem möjligheter att utforska, ställa frågor kring och samtala om företeelser och samband i omvärlden. Barnomsorgen ska utforma sin verksamhet så att den stöder utvecklingen av barnets matematiska tänkande i vardagen, och stärka en positiv inställning till matematiken och det naturvetenskapliga området. Barnet får genom egna erfarenheter komma till insikt om att tekniken är ett resultat av mänsk-

lig aktivitet. Barnet ska också få möjlighet att utveckla kunskaper om hur de olika val som människor gör kan bidra till en hållbar utveckling. Barnet får bekanta sig med undersökande lärande genom att iaktta och utforska omgivningen och genom att experimentera och dra slutsatser. Barnet ska på ett utforskande sätt få utveckla sina färdigheter med hjälp av aktiverande övningar, genom lek och med hjälp av olika sinnen i olika lärmiljöer.

Verksamhetsmål för barnomsorgen

I barnomsorgens ska barnet ges möjlighet att

- genom personalens handledning upptäcka former, antal, mönster och förändringar i vardagliga situationer och i näromgivningen och öva sig att benämna dem
- bekanta sig med undersökande och experimenterande arbetssätt
- fundera över och beskriva sina matematiska iakttagelser genom att presentera och utforska dem till exempel med kroppen eller med hjälp av olika redskap och bilder
- experimentera och laborera
- praktiskt jämföra, mäta och väga olika saker i omgivningen med både kroppen och olika redskap
- uppmärksamma tekniska lösningar i vardagen, hur de är uppbyggda, hur de fungerar och hur de skulle kunna förbättras
- utveckla sin förmåga att sortera, klassificera och jämföra
- träna tidsbegrepp
- utveckla en förståelse av samband i naturen och naturens olika kretslopp samt hur människor, natur och samhälle påverkar varandra
- bygga, skapa och konstruera med hjälp av olika tekniker, material och redskap
- stärka sitt förhållande till naturen och respektera naturen, dess växter och djur
- lära sig att bete sig ansvarsfullt i miljön och stegvis tillägna sig en hållbar livsstil.

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att

- observera antal i omgivningen och enligt sin förmåga kombinera dem med motsvarande räkneord och siffersymboler
- jämföra och undersöka förändringen av antal med hjälp av praktiska exempel
- utveckla sin förmåga att se och räkna upp talföljder
- bekanta sig med enklare programmering genom stegvisa instruktioner
- få handledning i olika sätt att söka information
- ta del av och pröva på mindre experiment som anknyter till lärområdet
- utveckla sitt ordförråd och sin förmåga att använda begrepp som anknyter till lärområdet samt dra slutsatser och reflektera över orsakssammanhang
- få kunskap om rättigheter och skyldigheter i naturen enligt allemansrätten, växter och djur samt namn på några vanligt förekommande arter
- utveckla sin förmåga att planera och lösa problem på ett kreativt sätt
- bekanta sig med kemiska och fysikaliska fenomen som är bekanta i vardagen, till exempel övergång från is till vatten, friktion och synliga astronomiska fenomen.

Arbetsätt och innehåll

Barnets matematiska utveckling kan stödas mångsidigt i interaktiva situationer, till exempel genom lek och med hjälp av material som intresserar barnet. Barnet uppmuntras att iaktta antal i miljön och, i takt med att färdigheterna ökar, kombinera dem med motsvarande räkneord och siffersymboler. Förmågan att se och räkna upp talföljder kan utvecklas till exempel med hjälp av rim och ramsor. Tillsammans med barnet prövar man att mäta och övar plats- och jämförelsebegrepp till exempel i rörelselekar, genom att rita eller med hjälp av olika redskap. För att stärka barnets geometriska tänkande ges möjligheter att bygga, pyssla och modellera. Tidsbegreppet utforskas till exempel genom att iaktta årstiderna och dygnets olika tider. Genom positiva upplevelser lär sig barnet att njuta av naturen och närmiljön och det stärker barnets förhållande till sin omgivning. Olika naturfenomen iaktas med flera sinnen och under olika årstider och man diskuterar och undersöker dem. Samtidigt lär sig barnet att använda begrepp som hör ihop med omgivningen. Man bekantar sig med naturskydd för att lägga

grund för en hållbar livsstil. Tanken är barnet ska tillägna sig en hållbar livsstil och öva färdigheter såsom bland annat att inte skräpa ned i samband med utflykter, att reflektera över måttlighet och sparsamhet, att förhålla sig ansvarsfullt i samband med måltider, att spara energi och att minska avfallet genom till exempel återvinning, reparation av föremål och återanvändning. Barnet handleds i att fästa uppmärksamhet vid konsekvenserna av olika handlingar. Personalen uppmuntrar barnet att bekanta sig med undersökande och experimenterande arbetssätt. Personalen kan tillsammans med barnet iaktta tekniska lösningar i vardagen och bekanta sig med digitala verktyg och hur de fungerar. Barnet uppmuntras att beskriva sina lösningar. Tillsammans ska man lösa problem och glädjas över att lyckas.

5.5 KROPP, HÄLSA OCH UTVECKLING

Uppdrag

Verksamhetskulturen inom barnomsorgen ska främja en hälsosam miljö och en allsidig fysisk, emotionell, social och kognitiv utveckling för varje barn.¹¹⁸ Barnomsorgen lägger tillsammans med vårdnadshavarna grunden för en livsstil som värnar om hälsa och välbefinnande och främjar fysisk aktivitet. Barnet uppmuntras till utveckling mot ett mer självständigt jag. Barnomsorgen ska inspirera till rörelseglädje hos

barnet men också berätta för barnet om vikten av, samt ge möjlighet till, vila och återhämtning. Utöver handledd motion ska barnet också varje dag ges möjligheter att frivilligt röra på sig både inomhus och utomhus. Barnen ska få möjligheter att utveckla sina motoriska färdigheter och inspireras att röra på sig på många olika sätt och känna glädje över den fysiska aktiviteten. Att röra på sig tillsammans utvecklar också barnets sociala färdigheter.

¹¹⁸ LL om barnomsorg och grundskola, (2020:32) 1 §, del II, 3§ del I

Verksamhetsmål inom barnomsorgen

I barnomsorgens ska barnet ges möjlighet att

- inspireras att röra på sig på många olika sätt och känna glädje över att röra på sig
- lära känna sin egen kropp och dess fysiska förutsättningar. Det innefattar bland annat kroppsuppfattning, kondition, koordination, öga-hand-koordination och grundläggande motoriska färdigheter.
- stärka sin självkänsla, självständighet och förmåga att ta ansvar för sig själv och för samvaron i barngruppen
- utveckla sin förmåga att sköta sin hälsa och personliga hygien samt hantera måltidssituationer
- utveckla sitt ordförråd och sin förmåga att använda begrepp som anknyter till lärområdet
- bli medveten om sin egen och andras kroppsliga och personliga integritet och ges möjligheter till att träna ett respektfullt bemötande gentemot andra
- få information om rätten att få vara sig själv, rätten till ett tryggt liv, respektfullt och inkluderande bemötande och integritet och andra rättigheter som barn har
- utveckla ett positivt förhållningssätt till kost samt stödja hälsosamma matvanor
- förstå vikten av balans mellan rörelse och återhämtning och öva sig i det
- utveckla sin finmotorik och sin förmåga att gestalta rum och riktningar med hjälp av olika lekar och övningar
- lära sig att be om och söka hjälp vid behov samt få kunskap i hur man handlar tryggt och säkert i vardagssituationer.

Centralt innehåll för förundervisningen

Under förundervisningsåret ska verksamheten fokusera på att

- barnet får träna sin balans- och rörelseförmåga och förmåga att hantera redskap
- barnet inspireras att träna sin finmotorik med hjälp av till exempel spel och lekar som utvecklar fingerfärdighet och precision
- barnet får utveckla sin förmåga att klara sig självständigt i skolan, vilket innefattar färdigheter inom personlig hygien samt att hantera måltidssituationer med gott bordsskick och hålla reda på sina saker

- barnet får möjlighet att öva på att förstå och följa instruktioner
- barnet bekantar sig med att hitta strategier för det egna lärandet
- diskutera goda människorelationer och vilken betydelse de har för det psykiska välbefinnandet.

Arbetsätt och innehåll

Barnet uppmuntras att vara ute, leka och röra på sig under alla årstider. Utöver handledd fysisk aktivitet ges barnet också varje dag tillräckliga möjligheter att fritt röra på sig både inomhus och utomhus, samt att göra utflykter och delta i ledda rörelsestunder. Den fysiska aktiviteten är en naturlig del av barnets dag. Den fysiska aktiviteten inom verksamheten varierar på ett naturligt sätt med avseende på längd, intensitet och tempo. Barnet i verksamheten får erfarenheter av att röra på sig individuellt, parvis och i grupp, till exempel genom erfarenheter av olika rörelselekar såsom traditionella gårdslekar, sago- eller musikgymnastik. Tillsammans med barnet diskuterar man sömn och motion och funderar över hur de inverkar på att man varje dag är pigg och mår bra. I verksamheten kan man söka information om hygien, och som en del av vardagen i barnomsorgen övas grundläggande färdigheter i anslutning till hygien. Barnet övar i vardagliga situationer att umgås med kompisar, ta hänsyn till andra, identifiera känslor och hantera dem. Det är viktigt att barn får fundera på och prata om frågor kopplade till integritet och respektfullt bemötande genom att prata om kroppen och privata kroppsdelar, samt att barnet får möjligheten att träna på att ta emot ett nej. Måltidssituationerna görs så trivsamma som möjligt och barnet får öva på ett gott bordsskick. Måltiderna och måltidssituationerna är också goda exempel på tillfällen där barnen får vara delaktiga och bestämma utifrån mognadsgrad. Måltidssituationen kan utnyttjas inte bara som en hälsofrämjande lärmiljö, utan också som en pedagogisk stund där verksamhetsmål ur flera lärområden kan utvecklas. Utöver den åländska matkulturen och de åländska sederna bekantar man sig även med någon annan matkultur genom att utnyttja hemmens sakkunskap.

6. BARNHÄLSA

Barnhälsans tjänster omfattar förutom speciallärare i barnomsorg och psykolog- och kuratorstjänster även annat stöd för barns utveckling och lärande samt rådgivningstjänster.¹¹⁹

I takt med att barnens och de ungas uppväxtmiljö och verksamhetsmiljöer förändras blir barnhälsan en allt viktigare del av verksamheten. Barnhälsan hänger nära samman med barnomsorgens fostrings-, omsorgs- och lärandeuppdrag och barnhälsoarbetet ska alltid utgå från barnets bästa. Barnet har rätt att avgiftsfritt få anlita alla barnhälsans tjänster som behövs.¹²⁰

Barnhälsan är något som berör alla som arbetar i verksamheten och alla som ansvarar för barnhälsotjänsterna. Barnomsorgens personal bär ansvaret för den förebyggande barnhälsan, det vill säga välbefinnandet i verksamheten. Barnhälsotjänsternas uppgifter berör både individen, gemenskapen och samarbetet. Att personalen inom olika yrkesgrupper konsulterar varandra är en viktig arbetsmetod inom barnhälsan.

Barnhälsan ska arbeta förebyggande och främjande och upprätthålla barnens utveckling och lärande, goda psykiska och fysiska hälsa och sociala välbefinnande. Barnhälsan ska arbeta för att säkerställa tidigt stöd för den som behöver det och främja samarbete med barnens familj och andra närstående. Verksamheten inom barnhälsan genomförs som ett sektorsövergripande samarbete mellan huvudmannen för barnomsorgen och grundskolan, Ålands hälso- och sjukvård, socialväsendet samt vid behov andra samarbetspartner.¹²¹

Målet är att barn- och elevhälsan som helhet ska sträcka sig från barnomsorgen genom hela grundskolan, och ha samma grundläggande mål, uppdrag och princip för genomförandet. Kommunikationen mellan de olika stadierna är nödvändig när man reflekterar över barnhälsan som helhet. Det behöver finnas rutiner för arbetsgången för överföringssamtal och vem som deltar och är ansvarig. Inom barnomsorgen värnas hela gemenskapens fysiska, psykiska och sociala trygghet. Barnet ska skyddas från alla former av mobbning, trakasserier och andra former

¹²⁰ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 9 § del V

¹²¹ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 1 § del IV

av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuellt, och alla vuxna ansvarar för att förebygga att ett barn utsätts för detta samt för att identifiera, rapportera, undersöka, behandla och uppfölja situationer där ett eller flera barn befinner sig i en utsatt situation. Vuxna ansvarar också för att hjälpa och stödja barn som utsätter andra barn för mobbning.¹²²

Tillgänglig barnhälsa

Barnet och vårdnadshavaren ska årligen informeras om barnhälsotjänster som finns att tillgå och anvisas om hur man kan anlita dem. Barnomsorgens och barnhälsans personal ska vägleda barnet till de tjänster inom barn- och elevhälsan som de behöver.¹²³ Barnet och vårdnadshavaren ska få vara delaktiga i barnhälsans arbete i de frågor som rör barnet. Kunskap om hur barnhälsan jobbar sänker tröskeln för att ta kontakt då det uppstår behov för det. Det ska vara lätt att ta kontakt med någon från barnhälsan och personalen ska vara uppmärksam på barnets egen begäran om hjälp och stöd.

Barnhälsans insatser för det enskilda barnet ska diskuteras och planeras så att barnet är delaktigt. Barnets delaktighet, egna önskemål och åsikter om åtgärder och lösningar inom barnhälsan ska beaktas enligt barnets ålder, utvecklingsnivå och övriga personliga förutsättningar.¹²⁴

Vårdnadshavaren har inte rätt att förbjuda en minderårig att använda barnhälsotjänster, det vill säga ett barn har rätt att ta del av barnhälsotjänster trots att vårdnadshavarna inte samtycker till detta.

Sektorsövergripande samarbete

Barnhälsan ska ordnas genom sektorsövergripande samarbete där barnomsorgen och social- och hälsovården bildar en fungerande och sammanhängande helhet. Barnhälsan ska genomföras i samarbete med barnet och barnets vårdnadshavare med hänsyn till barnets ålder och förutsättningar. Om det finns orsak till oro gällande verksamheten eller barnets välbefinnande försöker man hitta en lösning i samarbete med barnet, vårdnadshavarna och övriga sektorer.

¹²² LL om barnomsorg och grundskola, 5 §, del I. FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF (1989).

¹²³ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 4–5 § del IV

¹²⁴ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 8,12 § del IV

6.1 BARNHÄLSOGRUPP OCH BARNHÄLSOPLAN

På barnomsorgsenheterna ska det finnas en barnhälsogrupp som ansvarar för planeringen, utvecklingen, genomförandet och utvärderingen av barnhälsan. Barnhälsogruppen ansvarar också för ärenden som gäller utredning av stödbehovet av specialbarnomsorg, i form av specialpedagogiskt eller mångprofessionellt stöd, och för hur barnhälsotjänster ska ordnas för ett enskilt barn eller för en viss grupp av barn. I barnhälsogruppen kan förutom daghemsföreståndare, lärare och speciallärare även ingå bland andra psykolog, kurator, hälsovårdare eller personal från socialvården. Vid behov kan barnhälsogruppen kalla annan personal, vårdnadshavare och sakkunniga till gruppens sammanträden. Alla medlemmar i gruppen behöver inte närvara vid behandlingen av alla ärenden utan kan kallas då det är ändamålsenligt. Barnhälsogruppen ska systematiskt främja och följa upp välbefinnandet i verksamheten och ansvara för att miljön är sund och trygg och att barngrupperna fungerar. Barnhälsogruppen ansvarar för att varje barn får tillgång till de barnhälsotjänster som finns och för ärenden som gäller utredning av behovet av specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd. En medlem i barnhälsogruppen får inte använda de sekretessbelagda uppgifter som hen får tillgång till som medlem i gruppen för något annat ändamål än barnhälsa.

Varje barnomsorgsenhet ska ha en barnhälsoplan med beskrivningar kring rutiner och planering för hur barnhälsan genomförs, utvecklas och utvärderas. Barnhälsoplanen ska uppdateras varje läsår och årligen gås igenom med alla som arbetar i verksamheten samt delges vårdnadshavare.

Till anvisningen gällande "Plan för barn- och elevhälsa i barnomsorg och grundskola" (U29 ÅLR 2021/837) finns en mall för barn- och elevhälsoplan bifogad. Utifrån den kan varje enhet utforma planen enligt de omständigheter som gäller för verksamhetsenheten.

6.2 SEKRETESS INOM BARNHÄLSAN

Trots sekretessbestämmelserna har de som deltar i anordnandet och genomförandet av individuell barnhälsa för ett barn rätt att av varandra få och till varandra

och till den myndighet som ansvarar för barnhälsan lämna ut sådana uppgifter som är nödvändiga för att den individuella barnhälsan ska kunna ordnas och genomföras. De har också rätt att få och till varandra, lärare, föreståndare och utbildningsanordnaren lämna ut information som är nödvändig för att barnomsorgen för barnet ska kunna ordnas på ett ändamålsenligt sätt.¹²⁵

Den som lämnar ut information måste överväga om det handlar om information som är nödvändig för att garantera barnets eller de övriga barnens säkerhet. Informationen kan till exempel gälla en sjukdom som barnet har som måste beaktas i verksamheten. Även om det finns en lagstadgad grund för att lämna ut information är det, med tanke på samarbetet och förtroendet, alltid bäst att informera barnet och vårdnadshavaren innan sekretessbelagda uppgifter lämnas ut.

6.3 STÖD FÖR UTVECKLING OCH LÄRANDE

Varje barn inom barnomsorgen har enligt sitt behov rätt till stöd för sin utveckling och sitt lärande.¹²⁶ Barnomsorgen ska bereda gynnsamma förutsättningar för barnets allsidiga utveckling genom att på olika sätt arbeta förebyggande och genom att erbjuda olika stödåtgärder. Verksamhetskulturen inom verksamheten ska främja en trygg, säker, hälsosam och inspirerande miljö med arbetsro. All omsorg och pedagogik ska beakta barn i behov av särskilt stöd. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt att tidigt identifiera hinder för utveckling och lärande och att sätta in stödfunktioner i förebyggande syfte.¹²⁷ Genom tidigt och rätt riktat stöd kan man främja barnets utveckling, lärande och välbefinnande. Samtidigt kan man förebygga svårigheter och förhindra att de växer och blir alltmer komplexa. Målen med stödet nås bäst när alla parter deltar i samarbetet. Barnets behov av stöd, förverkligande av stöd och utvärdering av stöd sker i samråd med barnet och barnets vårdnadshavare.¹²⁸

Stödet för utveckling och lärande kan omfatta såväl lösningar som möter barnens individuella behov som lösningar som berör hela gruppen och lärmiljöerna. Genom att uppmuntra barnet och ge barnet möjligheter att lyckas stöds utvecklingen av barnets positiva självbild. Förverkligandet av stöd utgår alltid från barnets behov och förmåga. Alla barn ska, utgående från sina förutsättningar, få

¹²⁵ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 9 § del V

¹²⁶ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 38 § del II

¹²⁷ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 3 § del I

¹²⁸ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 40 § del II

positiva erfarenheter och upplevelser av lärande så att deras självkänsla stärks, med beaktande av principen om inkludering.¹²⁹

För att kunna identifiera stödbehovet ska barnets möjligheter till utveckling och lärande utvärderas kontinuerligt i den dagliga verksamheten. Barnets möjligheter till utveckling och lärande följs upp i samarbete med barnet och vårdnadshavarna och dokumenteras i loggen för barnets utveckling och lärandeprocess vid loggens uppföljning. Uppmärksamhet fästs vid att i ett tidigt skede känna igen möjliga hinder eller svårigheter för barnets växande och lärande. Det stöd som barnet får ska vara flexibelt och långsiktigt planerat och ska ändra enligt barnets behov. För att trygga barnets utveckling och lärande är det viktigt att stödet ges i rätt tid och på rätt nivå så länge som barnet har behov av stödet.

Barnomsorgens huvudman ska reservera tillräckliga medel för att säkerställa att man inom verksamheterna har nödvändiga resurser och att personalen har goda kunskaper och möjlighet till fortbildning om barns olika behov.¹³⁰

6.3.1 ALLMÄNPEDAGOGISKT STÖD OCH SPECIALBARNOMSORG

Stöd för barns utveckling och lärande ges som allmänpedagogiskt, specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd. Specialpedagogiskt och mångprofessionellt stöd utgör specialbarnomsorgen. Stödet ges utifrån barnets behov. Stödbehovet ska regelbundet följas upp och vid behov anpassas genom att stödet ökas eller minskas.¹³¹

Allmänpedagogiskt stöd

Det allmänpedagogiska stödet är en del av den dagliga pedagogiska verksamheten och riktar sig till alla barn som tillfälligt behöver stöd för sin allsidiga utveckling. Allmänpedagogiskt stöd innebär att alla barn ska få ett individanpassat bemötande inom ramen för det allmänpedagogiska arbetet. Allmänpedagogiskt stöd ges av personalen i verksamheten genom att de anpassar och individualiserar arbetet i verksamheten så att varje barn bemöts på det sätt som bäst gynnar hans lärande och utveckling. Detta innebär att man beaktar barnets individuella sätt att lära sig, motivation, utveckling, emotionella behov och intressen. Genom att anpassa verksamheten ges barnet lämpliga utmaningar och erfarenheter av

att lyckas och möjlighet att utvecklas och lära sig utgående från sina egna styrkor.

I verksamheten innebär detta exempelvis att

- utgå från barnets intressen behov och styrkor
- beakta barns olika sätt att lära sig
- arbetssätten varierar
- smågruppers sammansättning varierar vid behov
- den pedagogiska miljön är ändamålsenlig
- verksamheten åskådliggörs med bilder eller annat visuellt stöd
- stödtecken används
- samspelet mellan barn och vuxna är fungerande och att de dagliga rutinerna stöder barnet.
- barnet får kortvarigt tillfälligt stöd av kurator.

Specialbarnomsorg

Specialbarnomsorg ges då barnets behov av stöd är regelbundet och då situationen kräver stöd av speciallärare i barnomsorgen. Specialbarnomsorg ska ges av kommunen i den omfattning som barnet har behov av det som specialpedagogiskt stöd eller mångprofessionellt stöd.

Specialpedagogiskt stöd

Specialpedagogiskt stöd ges då barnets behov av utökat stöd är regelbundet och då situationen kräver stöd av speciallärare i barnomsorgen.

I verksamheten innebär detta exempelvis att

- en speciallärare i barnomsorg träffar barnet för systematisk handledning och träning
- en speciallärare i barnomsorg handleder personal och vårdnadshavare
- bildkommunikation på individnivå, individuell bildstruktur
- personaltätheten ökas och/eller gruppstorleken minskas
- en assistent/resursperson kan bistå barnet.

¹²⁹ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 3 § del I

¹³⁰ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 8 § del I, 6 § del V

¹³¹ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 38 - 40 § del IV

Mångprofessionellt stöd

I ett mångprofessionellt stöd ingår även de stödtjänster som ges av Ålands hälso- och sjukvård samt de sociala stödtjänster som barnet är i behov av. Mångprofessionellt stöd planeras och följs upp i samarbete mellan vårdnadshavarna, ÅHS (Ålands hälso- och sjukvård), barnomsorgen och andra aktuella instanser.

I verksamheten innebär detta exempelvis att

- barnet får stöd av talterapeut, ergoterapeut eller fysioterapeut
- barnet får kontinuerligt, planerat stöd av psykolog och kuratorstjänster.

6.3.2 ARBETSGÅNG FÖR STÖD FÖR UTVECKLING OCH LÄRANDE

Behovet av specialbarnomsorg, som specialpedagogiskt stöd och/eller som mångprofessionellt stöd, utreds av kommunen på begäran av vårdnadshavaren eller av personalen i daghemsverksamheten.¹³² Det enskilda barnets behov av stöd tas upp i barnhälsogrupper. Utredningen görs av en speciallärare i barnomsorgen i samråd med vårdnadshavare och personal. Utredningen kan göras i form av en kartläggning, pedagogisk bedömning eller, efter detta, vid behov en utredning med hjälp av en psykologs kompetens. På basen av utredningen fattas ett beslut om specialbarnomsorg. Besluten fattas av barnomsorgschefen eller någon annan tjänsteman som kommunen valt att delegera beslutsfattandet till i kommunens utbildningsstadga.

I enlighet med beslutet kan specialbarnomsorgen ges som specialpedagogiskt stöd eller mångprofessionellt stöd. Det krävs inget separat beslut för de olika formerna av specialbarnomsorg. Beslutet kan avse en viss tidsperiod eller fattas att gälla tills vidare. Om man fattar ett beslut som gäller tills vidare behöver man fatta ett beslut om avslutande av specialbarnomsorg då stödåtgärderna inte längre behövs, eller innan barnets läroplikt inleds.

¹³² LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 40 § del II

Individuell plan för stöd för utveckling och lärande – SUL

För varje barn inom barnomsorgen som fått ett beslut om specialpedagogiskt eller mångprofessionellt stöd ska sedan de särskilda stödinsatserna utformas och sammanfattas i en individuell plan för stöd för utveckling och lärande, SUL, som dokumenteras i lärloggen för barnets utveckling och lärandeprocess (se kapitel 4.4.3). Planen görs upp av specialläraren i barnomsorgen i samverkan med vårdnadshavarna och lärare i barnomsorg eller förundervisning. Barnets åsikter ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad.¹³³ För att stödja barnets utveckling, lärande och välbefinnande ska personalen kontinuerligt observera, dokumentera och bedöma barnets behov av stöd och hur stödåtgärderna inverkar och räcker till. Planen ska därför utvärderas kontinuerligt, dock minst två gånger per år, eller då barnets behov kräver det.

Samarbete med vårdnadshavarna

Vårdnadshavarna ska kontaktas genast om det framgår att ett barn har utmaningar i anslutning till sin utveckling eller sitt lärande eller om personalen känner oro för barnets välbefinnande. Möjligheten att få stöd, de centrala principerna för stöd, det överenskomna stödet och hur stödformerna genomförs ska diskuteras med vårdnadshavarna. Vårdnadshavarna ska få information om hur ärenden som berör barnet behandlas samt om sekretessrelaterade frågor. Ett konstruktivt samarbete med vårdnadshavaren i samband med stöd ska ha en hög prioritet inom barnomsorgen. Utgångspunkten är att alltid handla i samförstånd med barnet och vårdnadshavaren, eftersom stödet fungerar bäst om alla parter deltar i samarbetet. Med hänsyn till barnets bästa ska dock barnet få det stöd som hen behöver för sin utveckling och sitt lärande, även om vårdnadshavaren inte upplever samma behov av stöd.¹³⁴

Sektorsövergripande samarbete

Barnomsorgen ska samarbeta med barnrådgivningen, förebyggande tidigt stöd¹³⁵, barnskyddet samt andra aktörer inom hälsovården och socialvården. Vikten av samarbetet ökar om någon av aktörerna känner oro för barnets utveckling eller välbefinnande samt när barnets stöd planeras och ordnas. En tidig identifiering av barnets behov av stöd är viktigt och pedagogernas observationer är en viktig del av bedömningen av barnets helhetsmässiga utveckling och lärande.

Hur samarbetet ordnas ska beskrivas närmare i barnhälsoplanen.

¹³⁴ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 12 § del IV

¹³⁵ Öppna stödåtgärder inom det tidiga stödet för barn och familj inom ramen för KST:s verksamhet, bland annat familjearbete, stödpersoner och -familjer, familjerådgivning, stödsamtal med socialarbetare.

7. FRITIDSHEMSVERKSAMHET

Verksamheten i fritidshemmet bygger på samma värdegrund, målsättning samt övergripande mål och riktlinjer som gäller för den övriga barnomsorgen och beskrivs i kapitel 1–4. Även kapitel 6 är i tillämpliga delar styrande för fritidshemmet. Detta kapitel kompletterar kapitel 1–4 och 6 genom att förtydliga fritidshemsverksamhetens uppdrag, riktlinjer och arbetsområden för verksamheten.

Fritidshemsverksamheten erbjuder dagtid under skoldagar omsorg och en meningsfull fritid för barn och ungdomar. Fritidshemsverksamheten kan organisatoriskt bedrivas i en skola, ett daghem, ett fritidshem, ett familjedaghem eller ett specialfritidshem samt i andra för ändamålet godkända lokaler.¹³⁶ En daghems- eller skolföreståndare eller en rektor ansvarar för fritidshemsverksamheten.¹³⁷

Arbetsplan för fritidshem

Utifrån målsättningar och riktlinjer som slagits fast i lagen, förordningen och läroplanen gör varje fritidshem upp en arbetsplan som beskriver hur verksamheten ska genomföras. Daghemsföreståndaren eller rektorn ansvarar för att arbetsplanen sammanställs i samråd med personalen, godkänns av kommunen och sänds till landskapsregeringen för kännedom. Vårdnadshavarna ska informeras om innehållet i arbetsplanen.¹³⁸

Arbetsplanen ska innehålla en beskrivning av hur enheten ska genomföra

1. barnomsorgens målsättning
2. den pedagogiska verksamheten i enlighet med läroplanen
3. de anvisningar som landskapsregeringen utfärdat
4. samverkan mellan vårdnadshavarna, föräldrarna och andra personer som svarar för barnets vård och fostran.

Arbetsplanen ska fungera som ett komplement till läroplanen för att tydliggöra och konkretisera hur enheten arbetar och vilka rutiner som finns gällande de övergripande områdena.

Landskapsregeringen ger ut närmare anvisningar med mall för hur arbetsplanen ska göras upp.

¹³⁶ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 7 § del II

¹³⁷ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 2 § del V

¹³⁸ LL om barnomsorg och grundskola (2020:32) , 2 §, del II, Lagförslag 15/2021-2022, 2§ (Ålands lagtings beslut 28/2022)

7.1 FRITIDSHEMSVERKSAMHETENS UPPDRAG OCH RIKTLINJER

Uppdrag

Syftet med fritidshemsverksamheten ur ett samhällsperspektiv är att erbjuda en ordnad tillsyn och omsorg för de minsta skolbarnen och minska den tid som barnen tillbringar ensamma utan en vuxens trygga närvaro och handledning före och efter skoldagen.¹³⁹ Fritidshemmen ska, som en del av barnomsorgens verksamhet, genom god omsorg, lekmöjligheter och pedagogisk verksamhet vara ett stöd för vårdnadshavarna i deras ansvar för barnets fostran. Verksamheten har en speciell karaktär eftersom den grundar sig på frivillighet och sker under barnens fritid.

Fritidshemsverksamheten ska stärka barnets självförtroende och utvecklingen av mångsidig social kompetens. Den ska också stödja och uppmuntra barnet att hitta sina egna styrkor och utveckla sitt kunnande. Verksamheten ska lära barnen att ta vara på sig själva, en vardagskompetens, och ge dem möjligheter att förverkliga sig kreativt. Vardagskompetens innebär förmågan att utveckla sina färdigheter som hör samman med fysiskt och psykiskt välbefinnande, säkerhet och trygghet, att ta hand om sig själv och att successivt öka sin självständighet. Det innefattar också problemlösning i vardagen, förståelse för och resonemang kring rätt och fel, empati och att respektera sin egen och andras integritet. Fritidsverksamheten utgår från barnets behov och förutsättningar och handleder barnet till att så småningom utveckla en förståelse av en aktiv, sund och hållbar livsstil och förmåga att leva i ett föränderligt samhälle. Fritidshemmet är en viktig arena för det livslånga lärandet.

Riktlinjer

Verksamheten i fritidshemmet ska stimulera barnets utveckling samt erbjuda en meningsfull fritid. Barnet ska erbjudas varierade arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer som integrerar omsorg och lärande.

Fritidshemmet präglas av ett barncentrerat arbetssätt och fria arbetsformer. Verksamheten inom fritidshemmet handlar också om att leda barnets uppmärksamhet mot en utveckling inom de arbetsområden som fritidshemmet ska arbeta inom och skapa aktiviteter och förutsättningar för detta lärande.¹⁴⁰ Fri-

¹³⁹ Lagframställan Fr. 15/2009–2010 kap.4.

¹⁴⁰ Elvstrand, H., Lago, L. & Simonsson, M.2019. Fritidshemmet möjligheter – Att arbeta fritidspedagogiskt. Studentlitteratur: Lund.

tidshemmen stöder hemmet i att främja barnets förutsättningar för utveckling och lärande samt att stärka barnets sociala färdigheter och sunda självkänsla. Verksamheten ska främja barnets välmående och delaktighet i samhället samt förebygga utanförskap.

När innehållet planeras och väljs ska särskild uppmärksamhet ägnas åt lek, skapande verksamhet och positiva upplevelser som utifrån barnens ålder stöder deras uppväxt, utveckling och förmåga till socialt samspel. Att röra på sig och vara ute samt möjligheten av att koppla av och vila är viktigt att ta i beaktande i planeringen av verksamheten.

Leken är av stor betydelse är också i fritidshemsverksamheten. Det finns flera typer av lekar, bland annat parallelllekar, rollekar, regellekar och konstruktionslekar som alla har samband med barnets ålder och utvecklingssteg. Barnen i fritidshemmet är äldre än barn i övrig barnomsorg och kan därför befinna sig i en annan utvecklingsfas jämfört med de yngre barnen inom barnomsorgen. Barnet inom fritidshemsverksamheten möter ofta behovet av att behärska regellekar. Att behärska exempelvis regellekar handlar också om en social utveckling för barnet och de sociala kompetenserna är väsentliga i regellekar. Barnet leker dock för att leka, inte för att lära, även om ett lärande sker genom leken. Genom leken har ändå barnet möjlighet att skapa de grundläggande förutsättningarna för att kompetent och aktivt delta i samhället.¹⁴¹ Leken inom barnomsorgens verksamhet beskrivs närmare i kapitel 3.1.

7.2 GRUNDLÄGGANDE PRINCIPER OCH ARBETSOMRÅDEN INOM FRITIDSHEMSVERKSAMHETEN

Verksamheten i fritidshemmet skiljer sig från grundskolan genom att lärandet i första hand kan styras av situation, upplevelse och grupp samt utgå från barnets behov, intressen och initiativ. Verksamheten syftar till att främja barnets fantasi och förmåga att lära tillsammans med andra genom lek, rörelse och skapande genom estetiska uttrycksformer samt med utforskande och praktiska arbetsätt. Barnet ska uppmuntras och utmanas att pröva egna och andras idéer, lösa problem och omsätta idéerna i handling. Därigenom ges möjlighet att utveckla kreativitet, nyfikenhet och tilltro till sin egen förmåga.

¹⁴¹ Ankerstjerne, T (red.)2015. Perspektiv på fritidshems pedagogik. Studentlitteratur: Lund

I fritidshemmets verksamhet sker lärande genom barnets egen verksamhet och genom social gemenskap som barnet själv deltar och spelar en aktiv roll i. I fritidshemmet skapas verksamhet där det finns goda förutsättningar för barnet att vara verksamt och själv skapa kontakt med kamrater samt välja ut och konstruera aktiviteter och handlingar. Barnet i fritidshemmet skaffar sig kunskap och färdigheter genom att själva vara aktiva på egen hand och tillsammans med andra.¹⁴²

Verksamheten i fritidshemmet ska planeras utifrån grundläggande principer och arbetsområden. De presenteras nedan.

Fritidshemmets grundläggande principer innebär att verksamheten ska

- främja barnets delaktighet i beslut som rör verksamheten
- främja jämställdhet och jämlikhet
- stödja barnet i utvecklingen av självständighet
- stödja barnets sociala, känslomässiga och etiska utveckling
- erbjuda barnet en mångsidig och stimulerande miljö
- ge barnet möjlighet till vila och återhämtning.

Fritidshemsverksamhetens arbetsområden med verksamhetsmål:

SPRÅK, KOMMUNIKATION OCH SOCIALA FÄRDIGHETER

Verksamhetsmål

Inom fritidshemsverksamheten ska barnet ges möjlighet att

- samtala, lyssna, ställa frågor samt framföra egna tankar, åsikter och arg ment om olika områden, till exempel etiska och samhällsaktuella frågor och vardagliga händelser
- utveckla ordförrådet kring begrepp som uttrycker behov, känslor, kunskaper och åsikter
- reflektera över hur ord och yttranden kan uppfattas av och påverka en själv och andra
- utveckla sin förmåga till säker och ansvarsfull kommunikation, även i digitala sammanhang
- ta del av olika former av litteratur
- ta del av gemensamma måltider som en del av en lärandesituation
- diskutera och reflektera kring normer och regler i vardagen, till exempel i lekar och spel, och varför regler kan behövas.

SKAPANDE, KREATIVITET OCH AKTIVITET

Verksamhetsmål:

Inom fritidshemsverksamheten ska barnet ges möjlighet att

- skapa genom olika estetiska uttrycksformer, till exempel lek, bild, musik, dans och drama
- genom spel och pyssel konstruera, forma och skapa med olika material och tekniker, såväl digitala som andra
- initiera, organisera och delta i lekar av olika slag och med olika lekutrustning och få handledning i detta vid behov

¹⁴² Ankerstjerne, T (red.)2015. Perspektiv på fritidshemspedagogik. Studentlitteratur. Lund

- få tid för fysisk aktivitet och utevistelse och även uppmuntras att pröva på olika typer av aktiviteter och lekar
- få tid till att ägna sig åt mera långsiktiga kreativa projekt gemensamt med andra eller på egen hand
- bekanta sig med närmiljöns möjligheter till vistelse i naturen och andra platser för fysisk aktivitet och naturupplevelser.

GEMENSKAP, SAMHÄLLE OCH NATUR

Verksamhetsmål:

Inom fritidshemsverksamheten ska barnet ges möjlighet att

- diskutera och agera utifrån demokratiska värderingar och principer, i sammanhang som är bekanta för barnet, till exempel hur gemensamma beslut kan fattas och hur konflikter kan hanteras på ett konstruktivt sätt
- använda digitala verktyg på ett ansvarsfullt sätt då de används inom något arbetsområde
- samtala om vad som händer i omvärlden
- om möjligt göra studiebesök och besöka kulturella platser i närmiljön
- få kunskap om säkerhet och hänsyn till miljö och andra människor vid vistelse i olika naturmiljöer.
- fundera över rättigheter och skyldigheter i naturen enligt allemansrätten i samband med utflykter i närmiljön
- fundera över livsstilens betydelse för hälsan, till exempel hur kost, sömn och balansen mellan fysisk aktivitet och vila påverkar det psykiska och fysiska välbefinnandet
- uppmärksamma kultur och traditioner utifrån det som är aktuellt i närsamhället eller utifrån gruppens intresse
- diskutera frågor som berör hållbar utveckling och fundera över hållbar livsstil och hållbara vanor.

7.3 FRITIDSHEMSVERKSAMHET FÖR BARN MED BEHOV AV STÖD FÖR LÄRANDE OCH SKOLGÅNG

Varje barn inom barnomsorgen har enligt sitt behov rätt till stöd för sin utveckling och sitt lärande. Det allmänpedagogiska stödet är en del av barnomsorgens dagliga arbete och riktar sig till alla barn som tillfälligt behöver stöd för sin allsidiga utveckling.¹⁴³ Varje elev i grundskolan har rätt till handledning och stöd enligt behov för sitt lärande och sin skolgång.¹⁴⁴ Barn som deltar i fritidshemets verksamhet är läropliktiga och därför utreds det specialpedagogiska och mångprofessionella stödet inom ramen för grundskolans verksamhet. Då barnets stöd utreds och planeras inom ramen för grundskolans verksamhet behöver hänsyn tas till att barnet kan behöva stödåtgärder också i fritidshemets verksamhet. Det är dock viktigt att tänka på att barnets stödbehov också kan märkas enbart inom fritidshemsverksamheten och att fritidshemets personal kan märka ett barns stödbehov och initiera att det utreds. Stödet behöver samordnas mellan grundskola och fritidshem för att stödet ska utgöra en sammanhängande helhet under barnets dag, och rutinerna för detta beskrivs i barnhälsoplanen. Det är daghems- eller skolföreståndaren eller rektorn som ansvarar för att samordning sker.¹⁴⁵

Fritidshemets personal uppmuntras till ett nära samarbete med skolan, barn- och elevhälsan och övriga samarbetspartners som tillsammans ska stödja barnets helhetsmässiga välbefinnande, skolgång och tid i fritidshemmet.

¹⁴³ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 38-39 § del II

¹⁴⁴ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 17 § del III

¹⁴⁵ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 2 § del V

8. LEKVERKSAMHETEN

Lekverksamhet är en del av barnomsorgen och ska således följa samma värdegrund, uppdrag och övergripande mål och riktlinjer som gäller för den övriga barnomsorgen och beskrivs i kapitel 1–3 samt övrig läroplan i tillämpliga delar. Lekverksamheten kan planera sin verksamhet med inspiration av de lärområden som presenteras för barnomsorgen i kapitel 5.

Detta kapitel kompletterar kapitel 1–5 genom att förtydliga lekverksamhetens särdrag.

Lekverksamhet kan erbjudas för barn som inte börjat skolan och som inte deltar i daghemsverksamhet. Lekverksamheten bedrivs under ledning och uppsikt av personal. Lekverksamheten erbjuds under 10–15 timmar per vecka. Lekverksamheten omfattas inte av kravet på att göra upp en arbetsplan.¹⁴⁶

Målsättningen för lekverksamheten är att bereda barnen lekmöjligheter under uppsikt några timmar om dagen. Ansvariga är för uppgifterna anställd personal. Lekverksamhet kan bedrivas i parklek, i så kallad öppen förskola eller i form av klubbverksamhet. Huvudman för lekverksamheten kan vara en förening, kommun, kyrkan eller någon annan privat huvudman.¹⁴⁷

¹⁴⁶ LL om barnomsorgs- och grundskola (2020:32) 8 § del II

¹⁴⁷ Lagframställan Fr. 15/2009-2010 7 § kap.2

9. PRIVAT BARNOMSORG

För privat barnomsorg utan samhällsstöd gäller enligt LL om barnomsorg och grundskola att den ska uppfylla de krav som följer av bestämmelserna i 2–5 § i del I och 2 § i del II. För verksamheten ska tillstånd sökas enligt 32 § i del II. Det innebär att denna verksamhet ska bedrivas i enlighet med det som beskrivs i läroplanen i tillämpliga delar gällande nämnda paragrafer. Dessutom ska en arbetsplan göras upp för sådan verksamhet.

Privat barnomsorg som berättigar till samhällsstöd, dvs. då verksamheten beviljats tillstånd enligt 32 § i del II och de krav uppfylls som följer av bestämmelserna i 2–6 § i del I samt 2 §, 5–7 §§, 9–12 §§ och 17–18 §§ i del II, ska följa läroplanen i tillämpliga delar gällande de nämnda paragraferna, och en arbetsplan ska göras upp för sådan verksamhet.

I övrigt regleras privat barnomsorg i enlighet med det som beskrivs i 6 kap. Privat barnomsorg i LL om barnomsorg och grundskola.

